

SADRŽAJ

Predgovor	i
Adaptirana Loyola skala generativnosti <i>Katica Lacković-Grgin</i>	1
Breskinova skala rigidnosti <i>Ana Proroković</i>	6
Burnsova skala perfekcionizma <i>Lozena Ivanov, Zvezdan Penezić</i>	13
Skala integriteta <i>Katica Lacković-Grgin, Vera Ćubela Adorić, Marina Nekić</i>	19
Skala kvalitete obiteljskih interakcija <i>Anita Vulić-Prtorić</i>	24
Skala percepcije obiteljskih odnosa <i>Ivana Macuka</i>	33
Skala samostišavanja <i>Marina Nekić</i>	38
Skala sklonosti uspoređivanja s drugima <i>Vera Ćubela Adorić</i>	44
Skala socijalne i emocionalne usamljenosti <i>Vera Ćubela Adorić</i>	52
Skala za mjerenje izvora nastavnčkog stresa <i>Izabela Sorić</i>	62
Skala zrelosti religioznosti <i>Vera Ćubela Adorić</i>	69
Upitnik automatskih misli <i>Ana Proroković, Anita Vulić-Prtorić</i>	79

ADAPTIRANA LOYOLA SKALA GENERATIVNOSTI (ALGS)

Adaptirale: Katica Lacković-Grgin, Ivana Tucak

Priredila: Katica Lacković-Grgin

Pojam generativnosti prije pedesetak godina u psihologiju je uveo Erikson u svojoj poznatoj psihosocijalnoj teoriji razvoja tijekom životnog vijeka. On je generativnost odredio kao „brigu za stvaranje i vođenje sljedeće generacije“ (Erikson, 1984, str. 240). Smatrao je da generativnost predstavlja dominantno obilježje sedmog stadija razvoja u srednjoj odrasloj dobi. Erikson je upozoravao da rješavanje krize bilo kojeg, pa i sedmog stadija razvoja, nije nužno vremenski ograničeno. Stoga je generativnost u određenom obliku prisutna i u drugim stadijima razvoja. Ovo njegovo stajalište bilo je poticajno za nova teoretiziranja i proširenja koncepta generativnosti (v. Kotre, 1984; Vaillant, 1995). Najobuhvatnijim modelom generativnosti danas se smatra McAdamsov i de St Aubinov model (1992) koji uključuje više komponenti okupljenih oko zajedničkog cilja promicanja dobrobiti budućih generacija (v. Lacković-Grgin, Penezić, Tucak, 2002). McAdams ističe da je generativnost komponenta zdrave odrasle ličnosti koja se tijekom odrasle dobi postupno razvija. Generativni proces uključuje stvaranje generativnog produkta, tj. djelovanje (eng. *agency*), što je jedna od dvije opće tendencije ljudskog ponašanja. Taj proces uključuje i odricanje od vlasništva nad produktom koji se nudi drugima, tj. zajedništvo (eng. *communion*), koje leži u osnovici altruističnih životnih ciljeva (v. Pokrovac, 2003). U tom je smislu konstrukt generativnosti relevantan u istraživanjima altruističnog kao i profesionalnog ponašanja jer se pokazuje da je produktivnost druga značajna generativna tema, odnosno da je radna produktivnost ekspresija generativnosti (v. Peterson, Stewart, 1996; Vaillant, 1995). Generativnost je relevantna i u procesu uspješnoga starenja, na što upućuju najnoviji rezultati istraživanja zdravlja i dobrobiti starijih ljudi (Carlson, Seeman, Fried, 2000).

Postoje različiti načini ispitivanja generativnosti kao i različite mjere generativnosti. Jedna od njih je subskala generativnosti iz Erikson upitnika (EU, Ochse

i Plug, 1986), zatim subskala iz upitnika psihosocijalnog balansa Domina i Affonsa (1990) i neke druge.

Vrlo upotrebljivom čini se Loyola skala generativnosti (LGS) autora McAdamsa i de St Aubina (1992). Ta skala mjeri generativnu brigu koja je u njihovom modelu ključna komponenta generativnosti. Skala se sastoji od 20 čestica koje sadrže najsalijentnije ideje u literaturi o generativnosti kao što su: prenošenje znanja i vještina, doprinosi zajednici i društvu, nastojanje da se bude kreativan i produktivan i dr. Autori navode da su njihove provjere metrijskih značajki skale na uzorcima studenata i odraslih pokazale zadovoljavajuće pouzdanosti i konvergentnu valjanost skale.

Ova skala prvi put je primijenjena kod 291 ispitanika oba spola (97 mlađe odrasle dobi, 108 srednje odrasle dobi, 86 starije dobi). Rezultati svih ispitanika podvrgnuti su faktorskoj analizi na zajedničke faktore. Izlučena su dva faktora. Prvim faktorom u najvećoj mjeri bile su zasićene negativno formulirane čestice, a drugim faktorom bile su zasićene pozitivno formulirane čestice. Ta dva faktora nisu se razlikovala po smislu pa je provedena faktorska analiza s jednim zadanim faktorom budući da je i autori tretiraju jednofaktorskom. U dobivenom faktoru 8 čestica (2, 3, 5, 9, 11, 13, 14 i 15) imalo je nezadovoljavajuće faktorsko zasićenje (manje od .30) i manje od .30 nespuriozne korelacije s ukupnim rezultatom. Te su čestice odbačene. Ponovljena je faktorska analiza na 12 čestica, a dobiveni faktor objašnjava 30.8 posto zajedničke varijance. Koeficijent pouzdanosti Cronbach alpha iznosi .83 što odgovara visinama pouzdanosti o kojima izvješćuju autori originalne Loyola skale. Psihometrijska svojstva ovako reducirane skale provjeravat će se njezinom primjenom na drugim uzorcima kako bi se dobili podaci o realnim vrijednostima koeficijenata pouzdanosti. Sadržaj odbačenih čestica nije indikativan za generativnost hrvatskih ispitanika jer se on odnosi na ona ponašanja i mišljenja koja nisu česta u ljudi koji žive u teškim ili barem skromnim ekonomskim uvjetima (npr. volontiranje, preokupiranost imanjem djece ili preferencija učiteljskog zvanja u uvjetima njegove društvene podcijenjenosti). Bez obzira na to, 12 preostalih čestica pokriva širok raspon generativnih sadržaja o kojima govore autori skale.

Kad su ispitanici podijeljeni u skupine tzv. više generativnih zanimanja (uglavnom iz područja prosvjete i zdravstva) i tzv. manje generativnih zanimanja (uglavnom proizvodne i administrativne djelatnosti) utvrđeno je da između tih dviju skupina postoji statistički značajna razlika u razini generativnosti; oni iz skupine tzv. više generativnih zanimanja imaju veću razinu generativnosti.

Tablica 1. Osnovni deskriptivni statistici Adaptirane Loyola skale generativnosti.

	M	raspon	σ	
Ukupni uzorak	3.256	1.500 – 5.000	.616	
Muškarci	3.282	1.750 – 5.000	.647	F=.439, p=.508
Žene	3.234	1.500 – 4.833	.589	df=1/289

Kolmogorov-Smirnov test normalnosti distribucije pokazao je da distribucija rezultata na skali generativnosti značajno ne odstupa od normalne distribucije. Nisu utvrđene spolne niti dobne razlike u razinama generativnosti što je sukladno i nalazima autora originalne skale. Upozoravamo da u vezi nepostojanja dobnih razlika u literaturi postoje i suprotni nalazi.

Postoji značajna umjerena pozitivna korelacija između rezultata na Loyola skali i rezultata na subskali generativnosti iz Erikson upitnika. Korelacije između generativnosti i produktivnosti mjerene Erikson upitnikom su pozitivne, značajne, ali i relativno niske u cijelom uzorku ispitanika (N=291). Međutim, u uzorku srednje odrasle dobi (N=108) ta je korelacija umjereno visoka što je sukladno činjenici da je upravo u srednjoj dobi produktivnost značajna generativna tema. Što se tiče korelacija između rezultata na adaptiranoj Loyola skali i subskalama intimnosti i identiteta te su korelacije pozitivne i značajne, ali su i vrlo male (.12). Nađena je i značajna pozitivna korelacija generativnosti i zadovoljstva životom mjerena Cantril skalom (.23), kao i značajna negativna korelacija (-.25) generativnosti i percepcije osobne nekompetentnosti.

Uputa

Ispred Vas se nalaze određene tvrdnje. Molimo Vas da uz svaku tvrdnju označite koliko se često ona odnosi na Vas. Pri tome koristite sljedeću skalu na kojoj brojevi imaju sljedeće značenje:

- 1- uopće se ne odnosi na mene
- 2- uglavnom se odnosi na mene
- 3- niti se odnosi niti se ne odnosi na mene
- 4- uglavnom se odnosi na mene
- 5- u potpunosti se odnosi na mene

1. Nastojim stalno preispitivati znanja koja sam stekao vlastitim iskustvom.	1	2	3	4	5
2. Čini mi se da sam bio bitan mnogim ljudima.	1	2	3	4	5
3. Činim i kreiram stvari koje mogu djelovati na druge.	1	2	3	4	5
4. U većini stvari koje radim, trudim se biti kreativan.	1	2	3	4	5
5. Mislim da će me se dugo sjećati i nakon moje smrti.	1	2	3	4	5
6. Drugi govore da dajem jedinstvene doprinose društvu.	1	2	3	4	5
7. Posjedujem neke važne vještine kojima bih želio podučiti druge ljude.	1	2	3	4	5
8. U svom životu posvetio sam se mnogim različitim ljudima, grupama i aktivnostima.	1	2	3	4	5
9. Ljudi govore da sam vrlo produktivna osoba.	1	2	3	4	5
10. Odgovoran sam za unapređenje okoliša u kojem živim.	1	2	3	4	5
11. Ljudi mi se obraćaju za savjete.	1	2	3	4	5
12. Osjećam da će moji doprinosi postojati i nakon moje smrti.	1	2	3	4	5

Napomena: Ispitanikov ukupni rezultat na skali može se odrediti kao linearna kombinacija (pri tome je mogući teorijski raspon rezultata od 12 do 60) ili kao prosječna vrijednost procjena koje je dao na pojedinim česticama (pri tome je mogući teorijski raspon rezultata od 1 do 5).

LITERATURA

- BEZINOVIĆ, P. (1988). *Percepcija osobne kompetentnosti kao dimenzija samopoimanja*. Doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu.
- CARLSON, M.C. SEEMAN, T. FRIED, L.P. (2000). Importance of generativity for healthy aging in older women, *Aging-Clinical & Experimental Research*, **12**, 132-140.
- DOMINO, G., AFFONSO, D.D. (1990). A personality measure of Erikson's life stages: The Inventory of Psychosocial Balance, *Journal of Personality Assessment*, **54**, 576-588.
- ERIKSON, E. (1984). *Childhood and society*. London: Triad Paladin.
- KOTRE, J. (1984). *Outliving the self: Generativity and the interpretation of lives*, Baltimore: John Hopkins University Press.
- LACKOVIĆ-GRGIN, K., PENEZIĆ, Z., TUCAK, I. (2002). Odnos generativnosti i drugih komponenti ličnosti Eriksonova modela u osoba mlađe, srednje i starije odrasle dobi, *Suvremena psihologija*, **5**, 1, 9-30.
- MCADAMS, D.J., DE ST. AUBIN, E. (1992). A theory of generativity and its assessment through self-report, behavioral acts, and narrative themes in autobiography, *Journal of Personality and Social Psychology*, **62**, 1003-1015.
- OCHSE, R., PLUG, C. (1986). Cross-cultural investigation of the validity of Erikson's theory of personality development, *Journal of Personality and Social Psychology*, **50**, 1240-1252.
- PETERSON B.E., STEWART, A.J. (1996). Antecedents and context of generativity motivation in midlife, *Psychology and Aging*, **11**, 21-33.
- POKROVAC, I. (2003). Odnos intrinzične i ekstrinzične religioznosti sa životnim ciljevima i zadovoljstvom životom, Zadar, Diplomski rad.
- VAILLANT, G. E. (1995). *The Wisdom of the Ego*, London, Harvard University Press.

BRESKINOVA SKALA RIGIDNOSTI

Adaptirala i priredila: Ana Proroković

1. Teorijska osnova

Breskinova skala rigidnosti konstruirana je još 1968, ali u posljednje vrijeme ponovo privlači pažnju istraživača u ovom području. Glavni razlog tog interesa proizlazi iz činjenice da postoji vrlo mali broj neverbalnih psihologijskih mjernih instrumenta koji zahvaćaju mjerenje rigidnosti, ali i drugih psiholoških konstrukata, osobito s područja psihologije ličnosti i socijalne psihologije. Jedan od problema koji se vezuje uz mjerenje rigidnosti je i prilična nejasnoća prilikom definicije samog konstrukta, koji se uglavnom promatra s različitih teoretskih pozicija, a najčešće ga asociraju uz kognitivni stil, kreativnost i neke socijalno psihologijske konstrukte. U literaturi se najčešće, uz osobine tzv. «rigidne osobe», vezuju etnocentrizam, dogmatizam, autoritarnost, konzervativnost, opsesivnost, nefleksibilnost i sl., dok se uz «nerigidne» osobe vezuje kreativnost, divergentna produkcija, fluentnost, otvorenost, originalnost i sl.

U većini dosadašnjih ispitivanja za procjenu rigidnosti uglavnom su korišteni klasični verbalni upitnici i/ili testovi tipa «problemskih zadataka» u kojima se pokušavalo indirektno zaključivati o kognitivnom stilu tj. načinu rješavanja problema. Međutim, mnoga su istraživanja sugerirala da bi mjere rigidnosti zasnovane na nekim perceptivnim karakteristikama «manje» i «više» rigidnih pojedinaca mogle biti bolji pokazatelj ove osobine, nego one zasnovane isključivo na konceptualnim okvirima. Potaknut tim razlozima, te općenito, želeći izbjeći generalne nedostatke verbalnih upitnika i skala (npr. iskrenost i socijalna poželjnost pri odgovaranju, subjektivna nejednoznačnost tvrdnji), Breskin je konstruirao skalu rigidnosti neverbalnog tipa, koja se temelji na različitim načelima preferencije različitih perceptivnih sadržaja. Skala se sastoji od 15 čestica, odnosno parova simbola vizualno različitih koji su, u smislu perceptivne organizacije, konstruirani prema *gestalt* načelima te «zakonima»

Praegnanza. Jedan od simbola u paru «poštuje» ova načela, dok ih drugi simbol «krši» (tendencija ka jednostavnosti oblika, tendencija ka «kompletnosti» oblika i sl.).

2. Uputa i način bodovanja

Za svaki par simbola, ispitanik se treba jednostavno odlučiti za jednog od njih koji mu se više sviđa. Svoj odabir može iskazati zaokruživanjem simbola ili stavljanjem neke druge oznake pokraj preferiranog simbola. Rezultat na skali rigidnosti tretira se kao jednostavna aditivna linearna kombinacija svih čestica vodeći računa o smjeru čestica, a pojedini odgovori vrednuju se kao 1 bod za odgovor koji ukazuje na manju rigidnost, a 2 boda za odgovor koji ukazuje na veću rigidnost. Simboli čija preferencija ukazuje na veću rigidnost i kojima se pridaje 2 boda su: 1-lijevi, 2-desni, 3-lijevi, 4-lijevi, 5-lijevi, 6-lijevi, 7-lijevi, 8-lijevi, 9- lijevi, 10, lijevi, 11-desni, 12-desni, 13-desni, 14, lijevi i 15-desni.

UPUTA: Molimo Vas da u svakom zadatku dobro pogledate dva ponuđena lika koji se nalaze s lijeve i desne strane, te odaberete onaj koji Vam se više sviđa. Vaš izbor označit ćete tako da zaokružite izabrani lik.

	
	
	
$2 + 2 = 4$	$1 + 3 = 4$
	
	
	
	
	
	
	
	
	
	
	

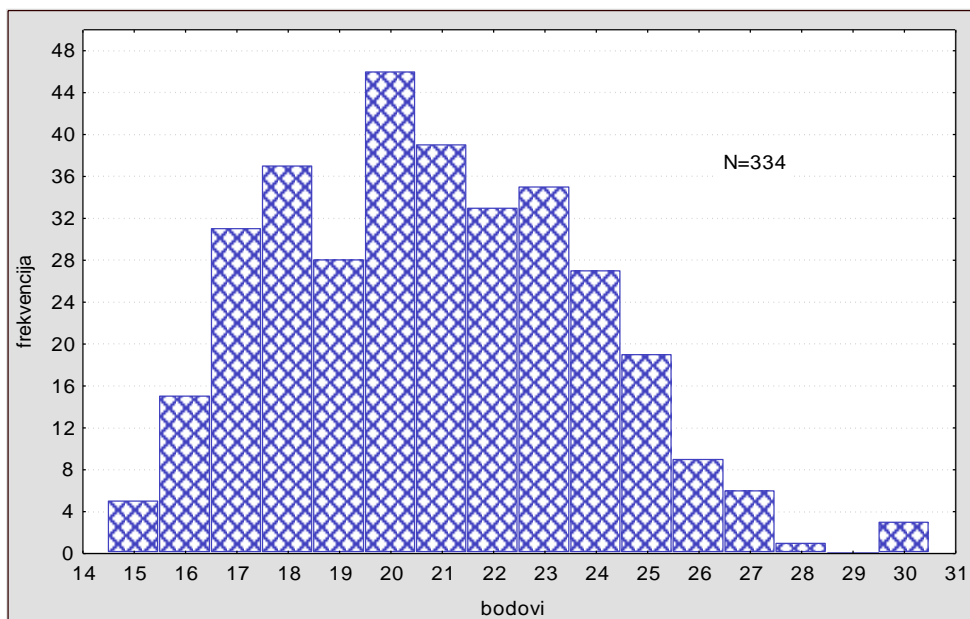
Primjer skale

3. Psihometrijske osobine

Osjetljivost skale i osnovni deskriptivni parametri

Breskin (1968) navodi da postoji tendencija bimodalnog distribuiranja rezultata na skali rigidnosti. Na uzorku studentske populacije u Hrvatskoj (Proroković, 2002) pokazalo se da distribucija rezultata na Breskinovoj skali rigidnosti ima tendenciju normalne raspodjele (K-S test $D=0,06$ $p>0,2$), a oblik distribucije, standardna devijacija rezultata, raspon i Fergusonov δ koeficijent osjetljivosti, ukazuju na dosta visoku osjetljivost ove skale (Slika 1, Tablica 1.).

Slika 1. Distribucija rezultata na Breskinovoj skali rigidnosti

Tablica 1. Osnovni deskriptivni parametri Breskinove skale rigidnosti (N=334)

Arit. sredina	20,8
St.devijacija	2,99
Raspon	15-30
Ferguson δ	0,99

Pouzdanost skale

Breskin (1968) navodi da pouzdanost skale tipa unutrašnje konzistencije iznosi 0,78. Maltby i Lewis (1996a) na uzorku odraslih osoba (Engleska i Irska) u dobi od 16 do 74 g, nalaze zadovoljavajuću pouzdanost unutrašnje konzistencije. U neznatnoj mjeri, pouzdanost skale se povećava ako se eliminiraju četvrta i četrnaesta čestica. Isti autori, (1996b) na uzorku odraslih osoba u Njemačkoj navode slične podatke i dobivaju zadovoljavajuću pouzdanost tipa unutrašnje konzistencije. Na uzorku studentske populacije u Hrvatskoj (Proroković, 2002), također se pokazalo da su koeficijenti homogenosti (Cronbach alpha i Split-half) zadovoljavajući, ali je i koeficijent stabilnosti (test-retest) relativno visok (Tablica 2.)

Tablica 2. Procjene različitih tipova pouzdanosti Breskinove skale rigidnosti

Cronbach alpha	N=334	0,70
Split-half	N=334	0,70
Test-retest (3 mj.)	N=171	0,82

Valjanost skale

a) Faktorska valjanost

Maltby i Lewis na uzorku odraslih osoba u Engleskoj, Irskoj i Njemačkoj nalaze jednofaktorsku strukturu skale s tim da sugeriraju eliminaciju četvrte čestice u testu koja se izdvojila kao zaseban faktor. Proroković (2002), također potvrđuje jednofaktorsku strukturu skale na uzorku Hrvatskih studenata. Naime, faktorska analiza ekstrahirala je jedan faktor (Guttman-Kaiserov kriterij), a sve čestice imaju zadovoljavajuće visoke projekcije (saturacije faktorom). Međutim, čestice 4, 12 i 14 imaju dosta niža faktorska zasićenja, ali njihovim izbacivanjem ne postiže se znatno veći postotak ukupne objašnjene varijance koji je relativno nizak (14,9%). Ipak, može se reći da su spomenuti rezultati faktorske analize potvrdili Breskinova teorijska polazišta, koji definira konstrukt rigidnosti kao jednodimenzionalnu osobinu.

b) Konkurentna valjanost

Breskin (1968) navodi neke podatke o konkurentnoj valjanosti skale, odnosno, pokazalo se da su manje rigidni studenti umjetničkih usmjerenja u odnosu na studente prirodnih i društvenih znanosti koji pokazuju veću rigidnost. Također, studenti *designa* pokazuju manji stupanj rigidnosti od ostalih studenata. Fisher i Frenkel-Brunswink, (prema Breskin, 1968), navode rezultate prema kojima etnocentrični ispitanici pokazuju značajno veći stupanj rigidnosti nego ne-etnocentrični ispitanici, što objašnjavaju time da je jedna od značajki takvih osoba netolerancija na nejasna stanja, konfuziju, kaotičnost i slično.

c) Konvergentna valjanost

Maltby i Lewis (1996a) su konstruktnu valjanost pokušali procijeniti preko relacija s konstruktima kao što su opsesivnost, konzervativnost, religioznost, puritanizam, militarizam i etnocentrizam. Značajnu povezanost našli su s etnocentrizmom i opsesivnošću (rigidnost, samo-kontrola, osobe sklone redu,

ustaljenim ritualima, nefleksibilne osobe..), dok nije bilo značajnih korelacija s ostalim spomenutim konstruktima. Također se pokazalo da manje rigidne osobe postižu bolje rezultate na testovima divergentne produkcije i kreativnosti općenito. Proroković (2002) je pokušala procijeniti konvergentnu valjanost preko relacija s teoretski povezanim konstruktima kao što su tzv. normativistička orijentacija, autoritarnost i kreativnost. Pokazalo se da rigidniji ispitanici pokazuju veću autoritarnost ($r=0.14$), veću normativističku orijentaciju ($r=0.17$), te manju kreativnost ($r=-0.20$), što se kao potvrda ovog aspekta valjanosti moglo i očekivati.

LITERATURA

- BRESKIN, S. (1968). Measurement of rigidity, a non-verbal test. *Perceptual and Motor Skills*, **27**, 1203-1206.
- MALTBY, J., LEWIS, C.A. (1996a). An Examination of the Reliability and Validity of the Breskin Rigidity Scale. *Perceptual and motor Skills*, **82**, 195-198.
- MALTBY, J., LEWIS, C.A. (1996b). An Examination of the Internal Reliability of the Breskin Rigidity Test among German Adults. *Perceptual and motor Skills*, **83**, 409-410.
- PROROKOVIĆ, A. (2002). Breskinova skala rigidnosti: Procjena nekih metrijskih osobina. *Radovi- razdio filozofije, psihologije, sociologije i pedagogije*, **41**(18), 31-43.

BURNSOVA SKALA PERFEKCIONIZMA

Adaptirali: Lozena Ivanov, Zvezdan Penezić i Ana Proroković

Priredili: Lozena Ivanov i Zvezdan Penezić

1. Teorijska osnova

Perfekcionizam predstavlja tendenciju ostvarenja ili aspiracije vrlo visokim standardima. U istraživanjima perfekcionizam se povezuje s lošijom prilagodbom i postignućem. Vjeruje se da ove teškoće u prilagodbi proizlaze iz perfekcionistačkih tendencija da se ima nerealno visoke standarde, pretjeranih generalizacija pogrešaka i propusta, strogoj samoevaluaciji i tendenciji da se prihvati razmišljanje o isključivo potpunom uspjehu ili potpunom neuspjehu kao jedinom mogućem ishodu. Općenito govoreći, perfekcionizam se smatra normalnim kad osoba osjeća zadovoljstvo u težnji ka savršenstvu, ali prepoznavajući i prihvaćajući vlastita ograničenja. Perfekcionizam postaje problem kada osoba ima nerealna očekivanja i nikad nije zadovoljna izvedbom (Hamachek, 1978, prema Hill i sur., 1997).

Danas se perfekcionizam povezuje s nizom poteškoća u osobnom i socijalnom području ljudskog funkcioniranja, od anksioznosti i depresije, usamljenosti, poremećaja hranjenja, preko bračnih i obiteljskih problema, niskog samopoštovanja i postignuća do ozbiljnijih psihopatoloških poremećaja i suicidalnosti.

U prvim pokušajima mjerenja, na perfekcionizam se gledalo kao na jednodimenzionalan konstrukt koji je usmjeren na osobne kognicije. Tako je nastala i Burnsova skala perfekcionizma koja sadrži 10 čestica i mjeri sebi usmjereni perfekcionizam (Burns, 1980, prema Calhoun i Accocela, 1990). I mada je perfekcionizam prema sebi esencijalna komponenta ovog konstrukta, prije petnaestak godina pojavila se ideja da on ima i interpersonalne aspekte te da su ti

aspekti također važni za pojavu poteškoća u prilagodbi. Stoga se u novijim istraživanjima pravi razlika između osobnih i socijalnih aspekata perfekcionizma. Frost, Marten, Lahart i Rosenblate (1990) konstruiraju novi instrument za mjerenje perfekcionizma koji uključuje četiri osobna i dva socijalna faktora. Gotovo istovremeno, Hewitt i Flett (1991) identificiraju tri dimenzije perfekcionizma: sebi usmjereni, drugima usmjereni, te socijalno poželjni perfekcionizam. Naglašavaju da osnovna razlika među ovim dimenzijama nije u samom ponašanju, već u objektu prema kojem je perfekcionistačko ponašanje usmjereno ili kome se takvo ponašanje atribuiraju. Psihometrijska svojstva obje multidimenzionalne skale su potvrđena u brojnim istraživanjima na različitim kliničkim i nekliničkim uzorcima, ali utvrđene su i relativno visoke korelacije sa Burnsovom skalom. Stoga bi ona mogla i dalje egzistirati kao kratka mjera perfekcionizma.

2. Upute i način bodovanja

Burnsova skala perfekcionizma sadrži 10 čestica na koje se odgovara na skali Likertova tipa s pet stupnjeva. Pri tome brojevi imaju sljedeća značenja: +2 - u potpunosti se slažem, +1 - djelomično se slažem, 0 - niti se slažem niti ne slažem, -1 - djelomično se ne slažem, -2 - u potpunosti se ne slažem. Prema Burnsu uz ovakve brojčane oznake oko polovina populacije postiže ukupan rezultat od +2 do +16, a rezultat od +8 smatrao je već izraženim perfekcionizmom. U verziji skale prilagođene hrvatskoj populaciji umjesto stupnjeva od +2 do -2 korištene su brojčane oznake od 5 do 1 uz ista značenja. Ukupni rezultat formira se kao linearna kombinacija procjena.

3. Psihometrijske osobine

Hewitt i Mittelstaedt (1986) navode pouzdanost Burnsove skale tipa unutrašnje konzistencije od .70. U svom ranijem istraživanju Hewitt (1982) pronalazi da test-retest koeficijent iznosi .63 nakon dva mjeseca, a Burns (1984) nakon šestotjednog intervala navodi .78 (sve prema Hewitt, Mittelstaedt i Wollert, 1989). Frost i sur. (1990) na uzorku studenata dobivaju Cronbach alphu od .82.

Na uzorku studentske populacije u Hrvatskoj (Penezić, Ivanov i Proroković, (1999) pouzdanost skale tipa unutrašnje konzistencije iznosi .62. Pouzdanost skale se povećava na .70 ako se uklone treća, četvrta i peta čestica. U istraživanju Ivanov, Penezić i Gregov (1999) upotrijebljena je skraćena verzija ove skale pa je pouzdanost tipa unutrašnje konzistencije iznosila .73, a test-retest nakon dva tjedna .74. Aritmetička sredina iznosila je 18.35, uz standardnu devijaciju od 4.48.

Autor skale, kao i drugi istraživači (Frost i sur., 1990; Hewitt, Mittelstaedt i Wollert, 1989; Hewitt i Flett, 1991), izvještava o jednofaktorskoj strukturi skale. U navedenim istraživanjima na našoj populaciji faktorska analiza, metodom glavnih komponenti, uz Guttman-Kaiserov kriterij ekstrakcije faktora s vrijednošću karakterističnog korijena većom od 1, također je pokazala postojanje jednog faktora. Međutim, čestice 3, 4 i 5 imale su niska faktorska zasićenja, a nisu imale niti zadovoljavajuću korelaciju s ukupnim rezultatom.

Konvergentna valjanost skale potvrđena je u istraživanju Hewitta, Mittelstaedta i Wollerta (1989) korištenjem subskale Visoki Standardi iz skale Stavova prema sebi od Carvera i Ganellena (1983) pri čemu je korelacija tih dvaju mjera .70. Korelacija subskale Visokih samoočekivanja iz Jonesove (1968) skale Iracionalnih vjerovanja i Burnsove mjere perfekcionizma je također visoka i iznosi .65. Frost i sur. (1990) su za provjeru konvergentne valjanosti upotrijebili subskalnu Perfekcionizma iz Inventara poremećaja hranjenja (Garner, Olmstead i Polivy, 1983) i dobili korelaciju od .65.

Konvergentna valjanost potvrđena je i istraživanjima usporedbi ove skale s multidimenzionalnim mjerama perfekcionizma. Pojedine dimenzije iz Multidimenzionalne skale perfekcionizma Frosta i suradnika i Burnsova skala perfekcionizma imaju prilično visoke korelacije (Frost i sur., 1990). One se kreću od .18 za subskalnu Organizacije do .87 za Zabrinutosti zbog pogrešaka. Korelacija između ukupnog rezultata na Multidimenzionalnoj skali perfekcionizma i Burnsove skale je čak .85, iz čega je jasno da te dvije skale mjere isti konstrukt. Činjenica je da su se Frost i suradnici pri konstrukciji skale oslanjali na Burnsovu skalu te su u svoju skalu uključili i dvije tvrdnje iz nje. Hewitt i Flett (1991) su pri izradi svoje skale pokušali izbjeći orijentaciju na pogreške koja je prisutna u Burnsovoj skali te tako skalu učiniti čišćom mjerom dimenzija perfekcionizma. Tako je povezanost Burnsove i njihove skale nešto niža, ali ipak značajna na sve tri subskale Multidimenzionalnog perfekcionizma. Korelacija je najniža za Subskalnu socijalno poželjan perfekcionizam te iznosi .39, a za subskalnu Perfekcionizam usmjeren prema drugima ta je povezanost .40. Korelacija je najviša sa subskalom Sebi usmjerenog perfekcionizma i iznosi .57. Ovi rezultati su u skladu s mišljenjem da Burnsova skala mjeri prvenstveno sebi usmjereni perfekcionizam.

S ciljem daljnje provjere konstruktne valjanosti Burnsove skale Hewitt, Mittelstaedt i Wollert (1989), kao Frost i sur. (1990), navode njenu povezanost s Beckovim Inventarom depresije, pri čemu je korelacija iznosila .36, te subskalama Samokriticizma i Samookrivljanja iz skale Stavova prema sebi Carvera i Ganellena (1983) gdje su korelacije bile .43 i .44. U navedenim istraživanjima na populaciji hrvatskih studenata Burnsova skala perfekcionizma pokazuje značajnu povezanost s konstruktima opće samoefikasnosti (-.47), optimizmom (-.50), pesimizmom (.64), usamljenosti (.49) i zadovoljstvom životom (-.47).

Prognostička valjanost Burnsove skale perfekcionizma utvrđena je hijerarhijskom multiplom regresijskom analizom u istraživanju Hewitta, Mittelstaedta i Wollerta (1989). Utvrdili su da se rezultatom na ovoj skali perfekcionizma može predvidjeti raspoloženje studenata nakon neuspjeha u različitim zadacima prepoznavanja i višestrukog izbora, ali samo onda kada su situacije procijenjene kao važne za uspjeh na studiju. U istraživanju na našoj populaciji (Ivanov, Penezić i

Gregov,1999) perfekcionizam se pokazao, uz zadovoljstvo životom i opću samoefikasnost, kao najbolja prediktorska varijabla doživljaja usamljenosti kod studenata.

Primjer skale:

U ovom dijelu upitnika nalaze se tvrdnje koje se odnose na Vaše doživljavanje sebe. Uz svaku tvrdnju na skali zaokružite jedan broj. Brojevi označuju sljedeće:

- 1 - u potpunosti se ne slažem
- 2 - djelomično se ne slažem
- 3 - niti se slažem niti ne slažem
- 4 - djelomično se slažem
- 5 - u potpunosti se slažem

Ne bih smio ponavljati iste greške više puta.	1	2	3	4	5
Sramotno je za mene ako pokažem slabosti ili "šašavo" ponašanje.	1	2	3	4	5
Prosječno postignuće me čini nezadovoljnim.	1	2	3	4	5
Ako se dovoljno trudim, mogu se ponositi bilo čime što pokušam.	1	2	3	4	5
Ako si zamjeram počinjene pogreške, to mi pomaže da bolje radim u budućnosti.	1	2	3	4	5
Ljudi će vjerojatno misliti lošije o meni ako pogriješim u nečemu.	1	2	3	4	5
Ako si ne postavim najviše standarde, vjerojatno ću završiti kao drugorazredna osoba.	1	2	3	4	5
Neuspjeh u nečemu važnom čini me slabijom osobom.	1	2	3	4	5
Uzrujavam se ako napravim pogrešku.	1	2	3	4	5
Ako nešto ne mogu učiniti zaista uspješno, nema razloga da to uopće učinim.	1	2	3	4	5

LITERATURA:

- CALHOUN, J.F., ACOCELLA, J.R. (1990). *Psychology of Adjustment and Human Relationships*. New York: McGraw-Hill Publishing Company.
- FROST, R.O., MARTEN, P., LAHART, C., ROSENBLATE, R. (1990). *The dimensions of perfectionism*. *Cognitive Therapy and Research*, **14**, 449-468.
- HEWITT, P.L., MITTELSTAEDT, W., WOLLERT, R. (1989). Validation of a Measure of Perfectionism. *Journal of Personality Assessment*, **53**, 133-144.
- HEWITT, P.L., FLETT, G.L. (1991). Perfectionism in the self and social contexts: Conceptualization, assessment and association with psychopathology. *Journal of Personality and Social Psychology*, **60**, 456-470.
- HILL, R.W., ZRULL, M.C., TURLINGTON, S. (1997). Perfectionism and interpersonal problems. *Journal of Personality Assessment*, **69**, 81-103.
- IVANOV, L., PENEZIĆ, Z., GREGOV, LJ. (1999). Relacije usamljenosti i samoeфикаsnosti s nekim osobnim varijablama. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio FPSP*, **37**(14), 53-66
- PENEZIĆ, Z., IVANOV, L., PROROKOVIĆ, A. (1999). Samoeфикаsnost i perfekcionizam kod studenata. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio FPSP*, **37** (14), 67-80

SKALA INTEGRITETA (SI)

Adaptirale: Katica Lacković-Grgin, Vera Čubela Adorić, Marina Nekić

Priredile: Katica Lacković-Grgin, Vera Čubela Adorić, Marina Nekić

U psihologiji postoji više termina koji se slično određuju kao i pojam integriteta. Jedan od tih termina je zrelost ličnosti. Integritet se određuje i kao integrirani sustav svih komponenti ličnosti. O integritetu neki govore kao o skladu misli, riječi i djelovanja u različitim situacijama, što je bliže pojmu karaktera.

U Eriksonovim tekstovima o psihosocijalnom razvoju u osmom stadiju razvoja (Erikson, 1982, 1984) integritet je relativno skromno opisan. Označen je kao osjećaj da je protekli život imao smisla što ovaj konstrukt čini sličnim konstrukt osjećaja koherentnosti. Rennermark i Hakgberg (1997) utvrdili su da što je evaluacija života povoljnija to je veći osjećaj koherentnosti mjereno skalom Antonovskog.

Eriksonovo shvaćanje da osmi stadij razvoja obilježava evaluacija, sumacija i integracija prethodnog života utjecala je na načine ispitivanja i mjerenja integriteta. On se ispitivao pomoću podataka prikupljenih standardiziranim intervjuima o proteklom životu ispitanika (Hagberg, 1995) ili ponovljenim intervjuima u dugoročnim longitudinalnim istraživanjima (Erikson, Erikson i Kivnick, 1986). Reflektirajući Eriksonovo shvaćanje neki drugi autori pokušavaju mjeriti integritet pomoću skala čije tvrdnje izriču evaluaciju života, svijeta, ljudi (Domino i Affonso, 1990; Hawley, 1988 – prema Helm, 2000).

Shvaćanje da je integritet zapravo integrirani sustav svih komponenti ličnosti reflektiralo se u konstrukciji mjere pod nazivom Erikson upitnik (Ochse i Plug, 1986) kojim se ne ispituje integritet kao zasebni entitet, već se o njemu zaključuje na osnovi ukupnog rezultata na svih sedam subskala koje taj upitnik mjeri (povjerenje, nezavisnost, inicijativa, produktivnost, identitet, intimnost i generativnost).

U našim aktualnim istraživanjima respektiramo Eriksonovo teorijsko stajalište da je svaka komponenta ličnosti, karakteristična za pojedini stadij, u određenom obliku prisutna tijekom ranijih stadija razvoja, pa tako i integritet (Lacković-Grgin, Nekić, Ćubela, 2002). Za provjeru ovog stajališta primijenili smo skalu integriteta autorice Hawley. Skala se sastoji od 14 čestica od kojih se 7 čestica negativno boduje.

U okviru šireg istraživanja samoregulacije osobnog razvoja, Skala integriteta primijenjena je kod ukupno 299 hrvatskih ispitanika širokog raspona kronološke dobi (16-72 godine). Najprije su analizirani rezultati u svakoj dobnoj skupini (adolescenti, mlađi odrasli, odrasli srednje dobi i stariji). Pokazalo se da postoje dobne specifičnosti integriteta koje se ogledaju u dobnim varijacijama valjanosti pojedinih čestica originalne skale integriteta, u smislu da su čestice što mjere evaluaciju cijeloga života i smisla života manje valjane u uzorcima mladih nego u uzorcima starijih (v. Lacković-Grgin, Nekić, Ćubela, 2002).

Rezultati cjelovite skale integriteta na ukupnom uzorku ispitanika podvrgnuti su eksploratornoj faktorskoj analizi s jednim zadanim faktorom. Izvršena je i analiza čestica. Zbog nedovoljnih (manjih od .30) nespurioznih korelacija čestica s ukupnim rezultatom odbačene su čestice 6, 7 i 11. Ponovljena je eksploratorna analiza (na skali od 11 čestica) kao i analiza čestica. Karakteristični korijen je 2.400, a postotak objašnjene zajedničke varijance iznosi .212. Pouzdanost tako skraćene skale povećala se u odnosu na pouzdanost cjelovite skale (s vrijednosti koeficijenta unutarne konzistencije $\alpha=.685$ na $\alpha=.735$ u skraćenoj verziji). Iako ni u ovoj skraćenoj verziji dvije čestice nisu imale zadovoljavajuću korelaciju s ukupnim rezultatom, nakon analiza te su čestice zadržane jer se njihovim odbacivanjem nije promijenila vrijednost koeficijenta unutarne konzistencije. Zanimljivo je napomenuti da su odbačene čestice („Bilo pa prošlo“, „Život je takav kakav je“ i „Nema nade da će se riješiti svjetski problemi“) u analizama na poduzorcima mijenjale svoju valenciju – u mladih su bile negativne, a u starijih pozitivne ili obrnuto. Ovako reducirana skala integriteta ponovo je primijenjena na istim ispitanicima (pouzdanost tipa $r_{tt}=.59$).

Tablica 1. Osnovni deskriptivni statistici Skale integriteta.

	M	raspon	σ	
Ukupni uzorak	3.709	1.545 – 4.909	.533	
Muškarci	3.729	2.272 – 4.909	.526	F=.395, p=.529
Žene	3.690	1.545 – 4.909	.541	df=1/297

Testirana je normalnost distribucije rezultata te je Kolmogorov-Smirnov testom utvrđeno da se ta distribucija ne razlikuje od normalne ($p > .20$).

Od konstrukata relevantnih za integritet provjerena je povezanost reducirane skale integriteta sa samopoštovanjem ($r = .62$) te s rezultatima na subskalama identiteta, intimnosti i generativnosti. Sve su te korelacije umjereno visoke (redom one iznose .66, .39 i .53) što potvrđuje valjanost skale integriteta, sukladno postavkama Eriksonove teorije.

S obzirom da se integritet može promatrati kao struktura, ali i kao proces, provjereno je kakva je njegova povezanost s ostvarenošću razvojnih ciljeva (materijalnih, tjelesno-zdravstvenih, socioemocionalnih i ciljeva znanja i kompetencija). Sve su te korelacije umjereno visoke i značajne (redom one iznose .30, .28, .52 i .29). Njihova se vrijednost promijenila u drugome mjerenju. Porasla je korelacija između ostvarenosti materijalnih ciljeva i integriteta u uzorku adolescenata te između ostvarenosti socioemocionalnih ciljeva i integriteta u skupini srednje odrasle dobi, što indicira na salijentnost ovih ciljeva u razvoju integriteta u navedenim životnim razdobljima.

Skala integriteta značajno korelira i s primarnom kontrolom osobnog razvoja ali ne korelira sa sekundarnom i tercijarnom kontrolom [o osobnoj kontroli razvoja vidjeti: Lacković-Grgin i sur. (1997/98)].

Uputa

Ispred Vas se nalazi niz tvrdnji koje se odnose na Vaš život. Molimo Vas da pažljivo pročitate svaku tvrdnju i odgovorite na njih tako da označite **koliko ta tvrdnja odražava Vaše mišljenje**. Za sve čestice odgovor dajete na skali od 1 do 5. Pri tome brojevi imaju sljedeće značenje:

- 1- u potpunosti se ne slažem
- 2- uglavnom se ne slažem
- 3- niti se slažem niti se ne slažem
- 4- uglavnom se slažem
- 5- u potpunosti se slažem

1. Život je prošao pored mene. ®	1	2	3	4	5
2. Vjerujem u temeljno dostojanstvo svih ljudi.	1	2	3	4	5
3. Pun sam žaljenja. ®	1	2	3	4	5
4. Vjerujem u potpunu ispunjenost života.	1	2	3	4	5
5. Volio bih da sam svoj život živio drugačije. ®	1	2	3	4	5
6. Život ima smisla.	1	2	3	4	5
7. Život je tisuću malih gadosti. ®	1	2	3	4	5
8. Osjećam se srodan sa svim ljudima – u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.	1	2	3	4	5
9. Ne bih mijenjao svoj život kad bih mogao ponovno živjeti.	1	2	3	4	5
10. Ljudski rod je beznadan. ®	1	2	3	4	5
11. Zadovoljan sam svojim životom, radom i postignućem.	1	2	3	4	5

® čestice koje se obrnuto boduju

Napomena: Ispitanikov ukupni rezultat na skali može se odrediti kao linearna kombinacija (pri tome je mogući teorijski raspon rezultata od 11 do 55) ili kao prosječna vrijednost procjena koje je dao na pojedinim česticama (pri tome je mogući teorijski raspon rezultata od 1 do 5).

LITERATURA

- DOMINO, G., ALFONSO, D.D. (1990). A personality measure of Erikson's life stages: The Inventory of Psychosocial Balance, *Journal of Personality Assessment*, **54**, 576-588.
- ERIKSON, E. (1982). *The life cycle completed*, New York, Norton.
- ERIKSON, E. (1984). *Childhood and society*. London: Triad Paladin.
- ERIKSON, E., ERIKSON, J.M., KIVNICK, H.Q. (1986). *Vital Involvement in Old Age*, New York, Norton and Comp.
- HAGBERG, B. (1995). The individual's life history as a formative experience to aging, u: Haight, B. K., Webster, J.D. (eds.): *The art and science of reminiscing: theory, research, and application*, Bristol, PA, Taylor and Frances.
- HELM, G. (2000). Gender differences of the older adult in relationship to ego integrity and the need for control, A Thesis for the Master Degree, East Tennessee State University, http://etd-submit.etsu.edu/etd/_theses/available/etd-0426100-152207/
- LACKOVIĆ-GRGIN, K., NEKIĆ, M., ČUBELA V. (2002). Dobne specifičnosti integriteta s gledišta Eriksonove teorije psihosocijalnog razvoja, Filozofski fakultet u Zadru, *Razdio filozofije, psihologije, sociologije i pedagogije*, **41**(18), 45-68.
- LACKOVIĆ-GRGIN, K., GRGIN, T., SORIĆ, I., PENEZIĆ, Z. (1997/98). Osobna kontrola razvoja: neki korelati i dobne razlike, *Psihologijske teme*, Vol. 6-7, 67-78
- OCHSE, R., PLUG, C. (1986). Cross-cultural investigation of the validity of Erikson's theory of personality development, *Journal of Personality and Social Psychology*, **50**, 1240-1252.
- RENNEMARK, M., HAGBERG, B. (1997). Sense of coherence among the elderly in relation to their perceived life history in an Eriksonian perspective, *Aging and Mental Health*, 1, **3**, 221-229.

SKALA KVALITETE OBITELJSKIH INTERAKCIJA - KOBİ

Autorica: Anita Vulić-Prtorić

Priredila: Anita Vulić-Prtorić

Skala kvalitete obiteljskih interakcija KOBİ mjeri interakcije djeteta i roditelja na dvije dimenzije, u literaturi najčešće opisane kao **prihvatanje** (emocionalna toplina, intimnost) i **odbacivanje** (kontrola, emocionalno zanemarivanje). Ove dvije dimenzije su konceptualizirane u skladu s teorijom roditeljskog prihvatanja i odbacivanja (*PART - parental acceptance- rejection theory*) Ronalda Rohnera (Rohner, 1984., 1999). Tako se *Prihvatanje* odnosi na pozitivne emocionalne aspekte odnosa roditelj-dijete u obliku međusobne bliskosti, pružanja podrške, povjerenja i razumijevanja, te relativne simetričnosti u međusobnim odnosima. *Odbacivanje* se odnosi na različite doživljaje postupaka roditelja koji se nalaze u rasponu od nerazumijevanja i prevelike zahtjevnosti, do zanemarivanja i kažnjavanja. Pri tome zanemarivanje karakterizira djetetov doživljaj da su roditelji nezainteresirani za njega, da mu ne posvećuju dovoljno vremena i pažnje (posebno za emocionalne potrebe). Kažnjavanje opisuju svi oni doživljaji bezrazložnog optuživanja, neprimjerenog kažnjavanja zbog počinjene pogreške ili pak neraspoloženja roditelja koje dijete doživljava kao grubost.

Skala KOBİ u jednom svom dijelu predstavlja modificiranu verziju Skale obiteljske interakcije (Opačić i Kos, 1987) koja mjeri sljedeće dimenzije interakcije djeteta i majke/oca: intimnost, zahtjevnost, grubost, zanemarivanje i davanje. Na uzorku učenika drugih i trećih razreda srednje škole autori su dobili niske, ali zadovoljavajuće koeficijente pouzdanosti za svaku subskalu (Cronbach alfa od .60 do .72). Za potrebe istraživanja u uzorcima djece mlađe dobi (od 10 do 15 godina) izvršene su sljedeće modifikacije navedene skale:

1. Skala je skraćena, izbačene su tvrdnje koje prema autorima imaju zasićenja manja od 0.30 ili narušavaju jednofaktorsku strukturu, a koje su i po svom sadržaju slične nekim drugim tvrdnjama (npr. "S roditeljima mogu pričati o "škakljivim stvarima", "S roditeljima mogu pričati o intimnim stvarima").

2. Budući da su i autori upozorili na teškoće u interpretaciji rezultata dobivenih ovom skalom jer su ispitanici procjenjivali interakciju s oba roditelja zajedno, u skali KOBİ se ta interakcija ispituje odvojeno za majku i odvojeno za oca.

3. U skali KOBİ dodatno se nalazi skala koja ispituje djetetove osjećaje u odnosu na obitelj kao cjelinu, a po uzoru na Skalu zadovoljstva porodicom (Lacković-Grgin i Opačić, 1988/89) i Indeks obiteljskih odnosa (Hudson, 1977).

Analiza čestica i faktorska analiza provedene su za svaku subskalu posebno i u konačnici je dobivena skala KOBİ koja se sastoji od 55 tvrdnji: 22 koje opisuju odnos djeteta s majkom, 22 opisuju odnos djeteta s ocem i 11 tvrdnji koje se odnose na opću atmosferu u obitelji. Skala se sastoji od 5 subskala: *Zadovoljstvo vlastitom obitelji*, *Prihvaćanje od strane majke*, *Prihvaćanje od strane oca*, *Odbacivanje od strane majke* i *Odbacivanje od strane oca*.

Ispitanici na skali Likertovog tipa procjenjuju (od 0=*uopće ne* do 5=*da, u potpunosti*) koliko se svaka od navedenih tvrdnji odnosi na njihov odnos s majkom, ocem, ili obitelji kao cjelinom. Ukupan rezultat utvrđuje se za svaku subskalu posebno, a dobiva se jednostavnim zbrajanjem bodova pri čemu veći rezultat na subskali *Prihvaćanje* ukazuje na veću međusobnu bliskost, povjerenje i razumijevanje između djeteta i majke, odnosno oca, a veći rezultat na subskali *Odbacivanje* znači da dijete doživljava više zabrana, grubosti i zanemarivanja od strane majke, odnosno oca. Subskala *Zadovoljstvo obitelji* ispituje kako se ispitanik osjeća u svojoj obitelji i njegovo zadovoljstvo obiteljskim životom.

Prosječan rezultat na subskali *Prihvaćanje* iznosi 42.23 (SD= 7.63) za odnos s majkom i 39.17 (SD= 8.09) za odnos s ocem. Prosječan rezultat na subskali *Odbacivanje* iznosi 21.21 (SD=7.75) za odnos s majkom, a za odnos s ocem 21.56 (SD=7.79).

Za svih 5 subskala utvrđena je visoka unutrašnja pouzdanost (Cronbach alpha se kreće od 0.85 do 0.89). Psihometrijske karakteristike skale KOBİ provjerene su na uzorku od 527 ispitanika, učenika od 5. do 8. razreda osnovne škole, a nalaze se u Tablici 1.

Tablica 1. Psihometrijske karakteristike Skale kvalitete obiteljskih interakcija (KOBİ)

SKALA	Broj tvrdnji	redni broj tvrdnji po subskalama	Raspon	M	SD	α
Zadovoljstvo obitelji	11		11-55	46.29	7.92	0.892
Prihvatanje - otac	10	1+3+6+8+ 11+13+15+ 16+19+21	10-50	39.17	8.09	0.897
Prihvatanje – majka	10		10-50	42.23	7.63	0.895
Odbacivanje - otac	12	2+ 4+ 5+7+ 9+ 10+ 12+ 14+17+18+ 20+22	12-60	21.45	7.79	0.855
Odbacivanje - majka	12		12-60	21.21	7.75	0.849

Na osnovu rezultata provedenih analiza može se zaključiti da dobivene subskale za ispitivanje kvalitete obiteljskih interakcija predstavljaju mjerne instrumente zadovoljavajućih psihometrijskih karakteristika.

Skala KOBİ do danas je korištena u većem broju istraživanja. U istraživanjima provedenim u nas utvrđeno je da je očevo odbacivanje aspekt roditeljskog ponašanja koji je najviše povezan s različitim oblicima agresivnog, delikventnog i ovisničkog ponašanja, depresivnosti, anksioznosti i somatizacijom, te prilagodbe u školi i među vršnjacima i stavova prema zlostavljanju.

Djeca koja imaju osjećaj odbacivanja od strane roditelja značajno su anksioznija, depresivnija i imaju manje samopoštovanja, od djece koja se osjećaju prihvaćenima. S obzirom na oblike suočavanja koje djeca najčešće koriste utvrđeno je da djeca koja osjećaju da su prihvaćena od strane majke i oca više koriste strategije *Rješavanje problema*, *Kognitivno restrukturiranje* i u većoj mjeri se u stresnim situacijama oslanjaju na *Podršku od strane svoje obitelji*. Djeca koja osjećaju odbacivanje od strane svojih roditelja u većoj mjeri koriste *Emocionalnu reaktivnost*, što vjerojatno još više pogoršava kvalitetu njihove komunikacije s roditeljima i dovodi ih u situacije većeg stresa i veće neugode.

Kako rezultati provedenih istraživanja mogu predstavljati korisne informacije za buduću primjenu i interpretaciju rezultata dobivenih ovom skalom, čitatelj se upućuje na originalne radove navedene u popisu radova u kojima je korištena skala KOBI. Jedan veći broj istraživanja upravo je u tijeku (u sklopu znanstvenoistraživačkog projekta *Psihosocijalni aspekti psihopatologije u djetinjstvu i adolescenciji*), tako da će korisnici skale moći dobiti informacije i o povezanosti kvalitete obiteljskih interakcija s drugim varijablama koje ovdje nisu navedene*.

* Informacije o novim radovima moći će se naći na web stranicama www.unizd.hr/~avulic ili zatražiti na e-mail adresi avulic@unizd.hr ili ivana.moranduzzo@unizd.hr

K O B I

Ime i prezime: _____ Razred: _____

Datum rođenja: _____ Datum ispitivanja: _____

U ovom upitniku nalaze se tvrdnje koje opisuju kako se osjećaš u svojoj obitelji, u odnosu s majkom i ocem. Pročitaj pažljivo svaku tvrdnju i zaokruži odgovarajući broj s desne strane koji označava **koliko je ta tvrdnja za tebe točna**.

MOJA OBITELJ

R.br	TVRDNJE	uopće nije točno	uglavnom netočno	nisam siguran	uglavnom je točno	da, u potpunosti je točno
1.	Za mene je obitelj izvor utjehe i zadovoljstva.	1	2	3	4	5
2.	Moja obitelj mi ide na živce.	1	2	3	4	5
3.	Kad odrastem i budem imao svoju obitelj ona će u mnogočemu biti slična mojoj sadašnjoj obitelji.	1	2	3	4	5
4.	Želio bih da nisam član moje obitelji.	1	2	3	4	5
5.	Osjećam se kao stranac u svojoj obitelji.	1	2	3	4	5
6.	U usporedbi s drugim obiteljima mislim da je moja jako dobra.	1	2	3	4	5
7.	U mojoj obitelji me nitko ne razumije.	1	2	3	4	5
8.	Ponosan sam na svoju obitelj.	1	2	3	4	5
9.	Moja obitelj je jedna nesretna obitelj.	1	2	3	4	5
10.	Članovi moje obitelji čine dobro jedni drugima.	1	2	3	4	5
11.	Mogu se zaista pouzdati u svoju obitelj.	1	2	3	4	5

nastavak na slijedećoj strani ⇒

MOJA MAJKA

R.br.	TVRDNJE	uopće nije točno	uglavnom netočno	nisam siguran	uglavnom je točno	da, u potpunosti je točno
1.	Majci se mogu obratiti za pomoć uvijek kad mi je teško.	1	2	3	4	5
2.	Čini mi se da bi moja majka bila sretnija da me nema.	1	2	3	4	5
3.	Imam osjećaj da bi moja majka za mene sve žrtvovala.	1	2	3	4	5
4.	Moja majka često više na mene.	1	2	3	4	5
5.	Moja majka od mene previše traži.	1	2	3	4	5
6.	S majkom mogu pričati o mnogim stvarima.	1	2	3	4	5
7.	Mojoj majci nije važno što ja ustvari osjećam.	1	2	3	4	5
8.	Moja majka je puna ljubavi prema meni.	1	2	3	4	5
9.	Moja majka me ponekad kažnjava samo zato što je neraspložena.	1	2	3	4	5
10.	Moja majka pred mene postavlja nemoguće zahtjeve.	1	2	3	4	5
11.	Majci se uvijek mogu povjeriti.	1	2	3	4	5
12.	Moju majku slabo zanima kako ja ustvari živim.	1	2	3	4	5
13.	Moja majka mi daje sve što mi je potrebno.	1	2	3	4	5
14.	Moja majka je ponekad gruba prema meni.	1	2	3	4	5
15.	Moja majka traži od mene samo ono što stvarno mogu učiniti.	1	2	3	4	5
16.	S majkom mogu pričati o intimnim stvarima.	1	2	3	4	5
17.	Kad nešto pogriješim moja majka me naziva pogrdnim imenima (idiot, budala i sl.).	1	2	3	4	5
18.	Moja majka pred mene postavlja takve zahtjeve kao da sam čudo od djeteta.	1	2	3	4	5
19.	Moja majka ima puno razumijevanja za moje probleme.	1	2	3	4	5
20.	Moja majka nema dovoljno vremena za mene.	1	2	3	4	5
21.	Moja majka ulaže velike napore da bi meni bilo bolje.	1	2	3	4	5
22.	Katkad mi nije jasno što sam skrivio da me je moja majka trebala kazniti.	1	2	3	4	5

nastavak na slijedećoj strani ⇒

MOJ OTAC ...

R.br.	TVRDNJE	uopće nije tačno	uglavnom netočno	nisam siguran	uglavnom je tačno	da, u potpunosti je tačno
1.	Ocu se mogu obratiti za pomoć uvijek kad mi je teško.	1	2	3	4	5
2.	Čini mi se da bi moj otac bio sretniji da me nema.	1	2	3	4	5
3.	Imam osjećaj da bi moj otac za mene sve žrtvovao.	1	2	3	4	5
4.	Moj otac često više na mene.	1	2	3	4	5
5.	Moj otac od mene previše traži.	1	2	3	4	5
6.	Sa ocem mogu pričati o mnogim stvarima.	1	2	3	4	5
7.	Mom ocu nije važno što ja ustvari osjećam.	1	2	3	4	5
8.	Moj otac je pun ljubavi prema meni.	1	2	3	4	5
9.	Moj otac me ponekad kažnjava samo zato što je neraspoložen.	1	2	3	4	5
10.	Moj otac pred mene postavlja nemoguće zahtjeve.	1	2	3	4	5
11.	Ocu se uvijek mogu povjeriti.	1	2	3	4	5
12.	Mog oca slabo zanima kako ja ustvari živim.	1	2	3	4	5
13.	Moj otac mi daje sve što mi je potrebno.	1	2	3	4	5
14.	Moj otac je ponekad grub prema meni.	1	2	3	4	5
15.	Moj otac traži od mene samo ono što stvarno mogu učiniti.	1	2	3	4	5
16.	Sa ocem mogu pričati o intimnim stvarima.	1	2	3	4	5
17.	Kad nešto pogriješim moj otac me naziva pogrđnim imenima (idiot, budala i sl.).	1	2	3	4	5
18.	Moj otac pred mene postavlja takve zahtjeve kao da sam čudo od djeteta.	1	2	3	4	5
19.	Moj otac ima puno razumijevanja za moje probleme.	1	2	3	4	5
20.	Moj otac nema dovoljno vremena za mene.	1	2	3	4	5
21.	Moj otac ulaže velike napore da bi meni bilo bolje.	1	2	3	4	5
22.	Katkad mi nije jasno što sam skrivio da me je moj otac trebao kazniti.	1	2	3	4	5

Provjeri još jednom jesi li odgovorio na sve tvrdnje !

☺ Hvala na suradnji

LITERATURA

- LACKOVIĆ-GRGIN K., OPAČIĆ G. (1989). Interakcije s majkom i zadovoljstvo obiteljskim životom mladih iz obitelji s ocem i bez oca, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, **28**, 155-164.
- OPAČIĆ G., KOS G. (1987). Pokušaj identificiranja faktorske strukture nekih aspekata porodične interakcije, *VI. Dani psihologije u Zadru*, 61-68.
- ROHNER, E.C., ROHNER R.P., ROLL S. (1984). Perceived parental acceptance - rejection and children's reported behavioral disposition, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, **11**, 221-225.
- ROHNER, R.P. (1999). Acceptance and rejection, u Levinson D., Ponzetti J., Jorgensen P., (Eds.) *Encyclopedia of Human Emotions*, New York:Macmillan Reference, **1**, 6-14.

**RADOVI U KOJIMA SU OPISANI REZULTATI ISTRAŽIVANJA
DOBIVENI SKALOM KOBI**

- KLARIN, M. (2000). Odnosi u obitelji i s vršnjacima kao prediktori različitih aspekata prilagodbe u školi, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu.
- LOVRIĆ, N. (2002). Obiteljska interakcija i stavovi prema tjelesnom zlostavljanju žena, Diplomski rad, Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zadru.
- RADIĆ, V. (1999). Odnos beznadnosti i kvalitete obiteljske interakcije kod djece, Diplomski rad, Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zadru.
- SOČKOVIĆ, J. (1998). Odnos agresivnosti, empatije i kvalitete obiteljske interakcije kod adolescenata, Diplomski rad, Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zadru.
- TURČINOV, Ž. (2000). Depresivnost u dječjoj dobi u odnosu na kvalitetu obiteljskih interakcija, Diplomski rad, Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zadru.
- VULIĆ-PRTORIĆ, A. (2000). Struktura anksioznosti i depresivnosti u djece i adolescenata: Provjera hijerarhijskog modela, Doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet.

- VULIĆ-PRTORIĆ, A. (2000). Somatizacija i kvaliteta obiteljskih interakcija kod djece i adolescenata, *Medica Jadertina*, **30**, 21-31.
- VULIĆ-PRTORIĆ, A. (2002). Obiteljske interakcije i psihopatološki simptomi u djece i adolescenata, *Suvremena psihologija*, **5**, 31-51.
- VULIĆ-PRTORIĆ, A. (2002). Family and personal factors in differentiation of childhood anxiety and depression, rad prezentiran na *6th Alpe Adria Conference of Psychology*, Rovereto, Italija.
- VULIĆ-PRTORIĆ, A. (2002). SUO: Priručnik za Skalu suočavanja sa stresom za djecu i adolescente, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- VULIĆ-PRTORIĆ, A. (2003). Priručnik za Skalu depresivnosti za djecu i adolescente SDD, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- VULIĆ-PRTORIĆ, A. (2003). *Depresivnost u djece i adolescenata*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- VULIĆ-PRTORIĆ, A. (2004). Priručnik za Skalu strahova i anksioznosti za djecu i adolescente SKAD-62, Jastrebarsko: Naklada Slap (u tisku).

SKALA PERCEPCIJE OBITELJSKIH ODNOSA

Autorica: Ivana Macuka

Priredila: Ivana Macuka

Kao primarna sredina u kojoj djeca odrastaju i razvijaju se, obitelj ima značajnu ulogu u psihosocijalnoj prilagodbi djeteta. Istraživanja koja proučavaju utjecaj obiteljskih varijabli često ispituju tzv. dijadične odnose unutar obitelji tj. odnos roditelja i djeteta. Pri tom se u literaturi navode podaci o postojanju dviju temeljnih dimenzija roditeljskog ponašanja, koje se nalaze u osnovi različitih specifičnih ponašanja roditelja prema djetetu, dimenzije *EMOCIONALNOST* i *KONTROLA*.

Emocionalnost se odnosi na emocije koje roditelj doživljava i pokazuje u odnosu sa djetetom i proteže se od prihvaćanja i razumijevanja djeteta do hladnoće, udaljenosti i odbacivanja djeteta. Dimenzija kontrole odnosi se na postupke koje roditelji koriste da bi utjecali i modificirali ponašanje i doživljavanje djeteta.

Dimenzije emocionalnosti i kontrole su bipolarne te se njihovom kombinacijom mogu identificirati četiri različita roditeljska stila: demokratski (autoritativni), autoritarni (autokratski), zanemarujući (indiferentni) i popustljivi (permisivni stil). Svaki od navedenih stilova je povezan sa specifičnim načinima prilagodbe kod djece (Darling i Steinberg, 1993; prema Carr, 1999).

Do sada često korišten upitnik za ispitivanje roditeljskog ponašanja u nas i u svijetu je CRPBI – Children's Report of Parental Behavior Inventory (Schaefer, 1965.; prema Keresteš, 1999) koji sadrži 260 čestica. Autorica Keresteš (1999) je prilagodila CRPBI upitnik, te njegov skraćeni oblik *CRPBI -57* uključuje 57 čestica koje obuhvaćaju 3 dimenzije roditeljskog ponašanja: ljubav-neprijateljstvo (ili prihvaćanje – odbacivanje), psihološku kontrolu - psihološku autonomiju i čvrstu – slabu bihevioralnu kontrolu.

Druga skala koja se koristi u području ispitivanja obiteljskih interakcija kod nas (i predstavljena je u ovoj zbirci) je Skala kvalitete obiteljskih interakcija – **KOBI** autorice Vulić-Prtorić (2002). Ona mjeri interakcije djeteta i roditelja na dimenziji prihvaćanja i odbacivanja, te uključuje i subskalu zadovoljstva vlastitom obitelji koja se odnosi na procjenu opće atmosfere u obitelji. Skala KOBI se pokazala korisnom za proučavanje pojedinih specifičnih aspekata obiteljskih odnosa u odnosu na razvoj psihopatologije u periodu djetinjstva i adolescencije.

Skalom percepcije obiteljskih odnosa zahvaćaju se osnovne dimenzije roditeljskog ponašanja prema djeci: Emocionalnost i Kontrola. Ova skala je nastala na osnovi četiri primjene na različitim uzorcima. Na početku su producirane ukupno 93 tvrdnje koje su se sadržajno odnosile na teorijski opis osnovnih dimenzija roditeljskog ponašanja. Nakon produkcije tvrdnji tri psihologa su nezavisno procjenjivala koje se tvrdnje odnose na dimenzije emocionalnost i kontrola. U preliminarno istraživanje ukupno je uvršteno 46 tvrdnji. Na osnovi statističkih pokazatelja i višekratne primjene skale, skala je skraćena na ukupno 25 tvrdnji koje su pokazale najbolje psihometrijske kvalitete koje potvrđuju dvofaktorsku strukturu roditeljskog ponašanja. Od toga 15 tvrdnji se odnosi na procjenu *Emocionalnosti* tj. emocija koje roditelji izražavaju u odnosu s djetetom, a 10 tvrdnji na procjenu *Kontrole* ponašanja od strane roditelja.

Zadatak ispitanika je da procjeni na skali od **3 stupnja** koliko se pojedina tvrdnja odnosi na njegovu majku, odnosno oca, a ukupan rezultat se formira za svaku subskalu posebno i to jednostavnim zbrajanjem bodova, pri čemu veći rezultat na subskali Emocionalnost ukazuje na veću međusobnu bliskost i prihvaćanje, a veći rezultat na subskali Kontrola na veće kontroliranje postupaka djeteta i povećano kritiziranje.

Rezultati dobiveni prvom primjenom skale na uzorku od 303 učenika od 5. razreda osnovne škole do 4. razreda srednje škole ukazuju na dvofaktorsku strukturu skale za procjenu odnosa s majkom, te za procjenu odnosa s ocem. Dobiveni su zadovoljavajući koeficijenti unutarnje pouzdanosti tipa Cronbach alpha koji su prikazani u Tablici 1.

Tablica 1. Prikaz nekih psihometrijskih karakteristika pojedinih subskala (emocionalnost i kontrola) Skale percepcije obiteljskih odnosa

	<i>Majka</i>				<i>Otac</i>			
	M	sd	Raspon rezultata	Cronbach alpha	M	sd	Raspon rezultata	Cronbach alpha
<i>Emocionalnost</i>	39.74	5.00	20-45	0.84	37.77	5.53	17-45	0.85
<i>Kontrola</i>	14.95	3.51	10-27	0.75	14.52	3.65	10-27	0.78

Tablica 2. Prikaz korelacija između pojedinih subskala

subskale	Emocionalnost- majka	Emocionalnost- otac	Kontrola- majka	Kontrola- otac
E-M	1.00			
E-O	0.72*	1.00		
K-M	-0.50*	-0.44*	1.00	
K-O	-0.47*	-0.57*	0.74*	1.00

* statistički značajne korelacije

Čestice koje se odnose na subskalu *EMOCIONALNOST* su: **1*, 3*, 4, 5, 6, 7, 8*, 9*, 10, 11*, 12, 14,15*, 22*, 23***.

Čestice koje se odnose na subskalu *KONTROLA* su: **2, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25**.

* - označene čestice se obrnuto boduju.

Primjena ove skale u dosadašnjim istraživanjima se odnosila na provjeru psihometrijskih karakteristika. Na osnovu dobivenih statističkih parametara preporučuje se daljnje korištenje skale u istraživanjima, te usporedbu s drugim skalama koje mjere isti konstrukt roditeljskog ponašanja. Istaknuta prednost ove skale je jednostavnost primjene i interpretacije rezultata.

Skala percepcije obiteljskih odnosa

U ovom upitniku nalaze se tvrdnje koje opisuju različite odnose između djece i njihovih roditelja.

Tvoj zadatak je da pažljivo pročitaš svaku tvrdnju i s desne strane zaokružiš broj ispod odgovora koji najbolje opisuje tvoj odnos s majkom i zatim tvoj odnos s ocem.

Npr. ako ono što je napisano u rečenici ne vrijedi za tvoj odnos s majkom ili ocem zaokružit ćeš **broj 1** koji predstavlja odgovor «NETOČNO», ako se samo djelomično odnosi na tvoj odnos sa majkom/ocem zaokružit ćeš **broj 2** koji predstavlja odgovor «DJELOMIČNO TOČNO». Ako ono što je napisano u rečenici jako dobro opisuje tvoju majku/oca ili tvoj odnos s njima zaokružit ćeš **broj 3** što znači «POTPUNO TOČNO».

Pažljivo pročitaj svaku tvrdnju i zaokruži odgovarajući broj.

U ovom upitniku nema točnih ili pogrešnih odgovora.

	Moja majka...			Moj otac...		
	Netočno	Djelomično točno	Točno	Netočno	Djelomično točno	Točno
1. Ne ispriča mi se kada nepravredno postupi prema meni.	1	2	3	1	2	3
2. Često viče na mene.	1	2	3	1	2	3
3. Ne pokazuje mi da me voli.	1	2	3	1	2	3
4. Pruža mi sigurnost.	1	2	3	1	2	3
5. Utješi me kada sam tužan/na.	1	2	3	1	2	3
6. Potiče me da pričam o stvarima koje su meni važne.	1	2	3	1	2	3
7. Prihvaća moje pogreške.	1	2	3	1	2	3
8. Imam osjećaj kao da me ne primjećuje.	1	2	3	1	2	3
9. Nije uz mene kada mi je potrebna/an.	1	2	3	1	2	3
10. Mogu pričati s njom/njim i o intimnim stvarima.	1	2	3	1	2	3
11. Često kaže da nema vremena razgovarati sa mnom kada ju/ga trebam.	1	2	3	1	2	3
12. Ohrabruje me da uspijem u drugim aktivnostima izvan škole.	1	2	3	1	2	3
13. Često mi «drži predavanja» kako se trebam ponašati.	1	2	3	1	2	3
14. Ja i moja majka/otac imamo iskren odnos.	1	2	3	1	2	3
15. Ne zanima je/ga koje probleme ja imam.	1	2	3	1	2	3
16. Omalovažava me kada učinim nešto pogrešno.	1	2	3	1	2	3
17. Pretjerano me kritizira.	1	2	3	1	2	3
18. Stalno me ispituje.	1	2	3	1	2	3
19. Ismijava me pred drugima.	1	2	3	1	2	3
20. Prijeti da će mi nešto učiniti.	1	2	3	1	2	3
21. Kada pogriješim kažnjava me šutnjom.	1	2	3	1	2	3
22. Rijetko me poljubi.	1	2	3	1	2	3
23. Rijetko mi se smiješi.	1	2	3	1	2	3
24. Često me ucjenjuje ako se ne držim njenih/njegovih pravila ponašanja.	1	2	3	1	2	3
25. Uspoređuje me s drugom djecom.	1	2	3	1	2	3

LITERATURA

CARR, A. (1999): *Child and Adolescent Clinical Psychology: A Contextual Approach*, Routledge, London and New York.

KERESTEŠ, G. (1999): *Agresivno i prosocijalno ponašanje školske djece u kontekstu ratnih zbivanja: provjera posredujućeg utjecaja roditeljskog ponašanja*, Doktorska disertacija, Zagreb.

VULIĆ-PRTORIĆ A. (2002): Obiteljske interakcije i psihopatološki simptomi u djece i adolescenata, *Suvremena psihologija*, **5**, 31-51.

SKALA SAMOSTIŠAVANJA

Adaptirali: Marina Nekić, Katica Lacković-Grgin, Zvezdan Penezić

Priredila: Marina Nekić

Teorija samostišavanja (Jack, 1991) osmišljena je kao ključ ženske ranjivosti na depresiju koja se u nizu studija pokazala značajno učestalijom u žena nego u muškaraca (Culberston, 1997).

Konstrukt samostišavanja označava kognitivne sheme kreiranja i održavanja sigurnog, intimnog odnosa na način da žena bude pasivna, da zatomi svoje osjećaje, mišljenje i djelovanje kako bi zadovoljila potrebe partnera. Samostišavanje usmjerava osobu na poželjno ponašanje u vezi s partnerom čak i onda kad je to ponašanje u sukobu s njenim potrebama i željama. Shodno tome, samostišavanje doprinosi padu samopoštovanja i gubitku identiteta, odnosno ono otežava nalaženje „pravog ja“ u odnosu. Posljedice dugotrajnog skrivanja „iza maske“ poželjnosti su neautentičnost odnosa, nesigurna privrženost i ranjivost na depresiju.

Empirijski podaci ne potvrđuju hipotezu da se žene više samostišavaju od muškaraca (Thompson, 1995; Duarte, Thompson, 1999; Kovačević, 2003). Povezanost samostišavanja i depresivnosti potvrđena je u nekoliko istraživanja (npr. Carr, Gilorg, Sherman, 1996; Towill, 1998, prema Duarte, Thompson, 1999; Lacković-Grgin, Penezić, Nekić, Dadić, 2002).

Može se pretpostaviti da se navedeni rizici samostišavanja mogu javiti i u slučaju drugih bliskih odnosa (npr. prijateljskih) koji su važni za razvoj samopoštovanja kao i za zadovoljstvo u tim odnosima, odnosno za dobrobit osobe.

Pored istraživanja relacija samostišavanja i depresivnosti te zadovoljstva u bračnim odnosima pomoću skale samostišavanja (Jack, 1992), navedenu smo skalu prepoznali kao potencijalno upotrebljivu za mjerenje ključnih obilježja osoba oboljelih od raka. To su nijekanje i potiskivanje osjećaja i vlastitih potreba koje su sastavnice C tipa ličnosti (Cook, Fontaine, 1991). Konstrukt samostišavanja može poslužiti u proučavanju nastanka raka, ali i suočavanja s rakom. Prema modelu

salutogeneze (Antonovsky, 1987) za uspješno suočavanje s rakom važan je osjećaj koherentnosti za kojeg smo pretpostavili da je negativno povezan sa samostišavanjem.

Skala samostišavanja (Silencing the Self Scale) sastoji se od 31 tvrdnje koje opisuju misli i ponašanja u bliskim odnosima, a derivirana je iz longitudinalne studije klinički depresivnih žena. Skala mjeri stupanj do kojeg osobe potvrđuju samostišavajuće misli i djelovanja. Obuhvaća četiri racionalno derivirane subskale (*samostišavanje, briga kao požrtvovnost, eksternalizirano samoopažanje i podijeljeno ja*; Jack, 1992).

Empirijska istraživanja uglavnom su potvrdila racionalno postavljenu strukturu Skale samostišavanja (v. Penezić, Lacković-Grgin, Nekić, 2002). Stupanj slaganja sa svakom tvrdnjom procjenjuje se na ljestvici Likertova tipa od pet stupnjeva. Budući da postoji visoka korelacija između subskala, rezultati cjelovite skale samostišavanja u prvom uzorku ispitanika podvrgnuti su faktorskoj analizi na zajedničke faktore s jednim zadanim faktorom. Zbog niskog faktorskog zasićenja i niske korelacije s ukupnim rezultatom odbačene su čestice 1, 21, i 24. Nakon toga ponovljena je analiza na zajedničke faktore s jednim zadanim faktorom. Taj faktor objašnjava 25.67 posto zajedničke varijance. Pouzdanost tipa unutarnje konzistencije je visoka ($\alpha=.895$). Skala je primijenjena i na drugom uzorku od 120 ispitanika (60 bračnih parova). Koeficijent pouzdanosti u tom uzorku iznosi $\alpha=.789$.

Tablica 1. Osnovni deskriptivni statistici Skale samostišavanja.

	M	raspon	σ	
<i>Uzorak 1</i>	2.748	1.321 – 3.857	.588	
Muškarci	2.810	1.535 – 3.535	.528	F=1.001, p=.318
Žene	2.708	1.321 – 3.857	.628	df=1/137
<i>Uzorak 2</i>	2.816	1.392 – 4.000	.487	
Muškarci	2.801	1.392 – 3.642	.467	F=.124, p=.724
Žene	2.832	1.392 – 4.000	.509	df=1/118

U oba uzorka totalni rasponi u skupini muškaraca manji su nego u skupini žena, a i koeficijenti relativne varijabilnosti (V) veći su u skupinama žena. To upućuje da je skala samostišavanja osjetljivija u uzorcima žena.

Kolmogorov-Smirnov test normalnosti distribucije pokazao je u oba uzorka da se te distribucije značajno ne razlikuju od normalne (oba $p > .20$).

Utvrđene su značajne razlike u rezultatima što ih na skali postižu zdrave i od raka oboljele osobe, u smislu više razine samostišavanja kod oboljelih, što ukazuje na njezinu konkurentnu valjanost (Penezić, Lacković-Grgin, Nekić, 2002).

Skala samostišavanja značajno pozitivno korelira s Beckovom skalom depresivnosti, s bojažljivim, zaokupljenim i odbacujućim stilom privrženosti (Kovačević, 2003) a značajno negativno sa sigurnim stilom privrženosti, s osjećajem koherentnosti i sa zadovoljstvom u bračnom odnosu što govori o njezinoj konvergentnoj valjanosti.

Uputa

Molimo Vas da zaokružite broj koji najbolje izražava Vaše mišljenje o svakoj od navedenih tvrdnji. Ako trenutno niste u intimnoj vezi, označite kako ste se osjećali i ponašali u Vašim ranijim intimnim vezama. Koristite se skalom na kojoj brojevi znače sljedeće:

- 1- u potpunosti se ne slažem
- 2- uglavnom se ne slažem
- 3- niti se slažem niti se ne slažem
- 4- uglavnom se ne slažem
- 5- u potpunosti se slažem

1. U intimnoj vezi ne izražavam svoje osjećaje kad znam da će izazvati neslaganje.	1	2	3	4	5
2. Brinuti se znači staviti potrebe drugih ljudi ispred vlastitih potreba.	1	2	3	4	5
3. Sebično je smatrati svoje potrebe važnijima od potreba ljudi koje volim.	1	2	3	4	5
4. Čini mi se da mi je teže biti ono što jesam kad sam u intimnoj vezi nego kad sam sam(a).	1	2	3	4	5
5. Skoln(a) sam prosuđivati sebe onako kako mislim da me vide drugi ljudi.	1	2	3	4	5
6. Osjećam se nezadovoljan(na) sam(a) sobom jer bih trebao(la) biti sposoban(na) činiti one stvari za koje se pretpostavlja da su današnji ljudi sposobni.	1	2	3	4	5
7. Kad se potrebe i osjećaji mog partnera sukobljavaju s mojima, ja uvijek jasno izražavam svoje potrebe i osjećaje. ®	1	2	3	4	5
8. Moja obaveza u bliskoj vezi je usrećiti drugu osobu.	1	2	3	4	5
9. Brinuti se znači činiti ono što druga osoba želi, čak i kad ja želim učiniti drugo.	1	2	3	4	5
10. Da bih se osjećao(la) dobro, trebam se osjećati nezavisno i dovoljan(na) sam(a) sebi.	1	2	3	4	5
11. Jedna od najgorih stvari koje mogu učiniti je da budem sebičan (na).	1	2	3	4	5
12. Osjećam da se moram ponašati na određen način kako bih udovoljio(la) svom partneru.	1	2	3	4	5
13. Umjesto da riskiram sukobe u intimnoj vezi, radije neću lijevati ulje na vatru.	1	2	3	4	5
14. Razgovaram s partnerom o svojim osjećajima, čak i kad to vodi u probleme i neslaganja. ®	1	2	3	4	5
15. Često kad izvana izgledam sretno, osjećam se zapravo ljuto i buntovno.	1	2	3	4	5
16. Da bi me moj partner volio, ne otkrivam mu neke stvari o sebi.	1	2	3	4	5
17. Kad se potrebe i mišljenja mog partnera sukobljavaju s mojima, obični završim tako da se složim s njim, radije nego da branim vlastito stajalište.	1	2	3	4	5
18. Kad sam u intimnoj vezi, gubim osjećaj tko sam.	1	2	3	4	5
19. Kad se čini da u vezi ne mogu zadovoljiti neke svoje potrebe, obično shvatim da one ionako nisu bile jako važne.	1	2	3	4	5
20. Činiti nešto samo za sebe je sebično.	1	2	3	4	5
21. Kad donosim odluke, na mene više utječu tuđa mišljenja i stavovi nego moja vlastita.	1	2	3	4	5

22. Osjećam da me moj partner zapravo ne poznaje.	1	2	3	4	5
23. Kad se moji i partnerovi osjećaji ne slažu, mislim da je bolje da svoje osjećaje zadržim za sebe.	1	2	3	4	5
24. Često se osjećam odgovoran(na) za tuđe osjećaje.	1	2	3	4	5
25. Teško mi je znati što ja mislim i osjećam jer provodim mnogo vremena razmišljajući o tome kako se drugi osjećaju.	1	2	3	4	5
26. U intimnoj vezi obično ne marim što radimo sve dok je druga osoba sretna.	1	2	3	4	5
27. Nastojim zatomiti svoje osjećaje kad mislim da će izazvati probleme u mojim bliskim odnosima.	1	2	3	4	5
28. Čini mi se da nikako ne uspijevam zadovoljiti kriterije koje sam sebi postavio(la).	1	2	3	4	5

® čestice koje se obrnuto boduju

Napomena: Ispitanikov ukupni rezultat na skali može se odrediti kao linearna kombinacija (pri tome je mogući teorijski raspon rezultata od 28 do 140) ili kao prosječna vrijednost procjena koje je dao na pojedinim česticama (mogući teorijski raspon rezultata od 1 do 5).

LITERATURA

- COOK, J.S., FONTAINE, K.L. (1991). *Essentials of Mental Health Nursing*, Boston, Addison-Wesley Publishing.
- CULBERSTON, F.M. (1997). Depression and Gender, *American Psychologist*, **52**, 1, 25-31.
- DUARTE, L.M., THOMPSON, J.M. (1999). Sex differences in self-silencing, *Psychological Reports*, **85**, 145-161.
- JACK, D.C. (1991). *Silencing the self: women and depression*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- JACK, D.C., DILL, D. (1992). Silencing the Self Scale, *Psychology of Women Quarterly*, **16**, 97-106.
- KOVAČEVIĆ, A. (2003). *Samostišavanje, privrženost i zadovoljstvo u bračnim odnosima*, Zadar, Diplomski rad.
- LACKOVIĆ-GRGIN, K., PENEZIĆ, Z., NEKIĆ, M., DADIĆ, J. (2002). Neke psihološke značajke osoba oboljelih od raka, *Medica Jadertina*, **32**, 3-4, 97-106.
- PENEZIĆ, Z., LACKOVIĆ-GRGIN, K., NEKIĆ, M. (2002). Samostišavanje zdravih i od raka oboljelih osoba, *RADOVI - Razdio filozofije, psihologije, sociologije i pedagogije*, **41**(18), 161-182.
- THOMPSON, J.M. (1995). Silencing the self: depressive symptomatology and close relationships, *Psychology of Women Quarterly*, **19**, 337-353.

SKALA SKLONOSTI USPOREĐIVANJA S DRUGIMA (SSUD)

Adaptirali: Vera Ćubela Adorić i Zvezdan Penezić

Priredila: Vera Ćubela Adorić

Dosadašnja tumačenja i istraživanja procesa samoevaluacije izdvojila su nekoliko ključnih izvora informacija koje ljudi koriste kad žele procijeniti sebe na nekoj dimenziji ili u nekoj domeni: *objektivne informacije* (npr. rezultat na nekom testu), *reflektirane procjene* (tj. spoznaje i uvjerenja o tome kako ih na danoj dimenziji procjenjuju drugi), *temporalne usporedbe* (usporedbe vlastitog aktualnog statusa u danoj domeni s nekadašnjim ili onim koji se očekuje u budućnosti), *te socijalne usporedbe* (usporedbe s drugim ljudima koji su im slični po nekim općim obilježjima, poput spola i dobi, dok se na dimenziji usporedbe mogu razlikovati ili biti slični njima). Premda neka istraživanja pokazuju da adolescenti i odrasli, prema vlastitom iskazu, socijalne usporedbe koriste rjeđe od, na primjer, temporalnih usporedbi (Affleck, Tennen, Urrows, Higgins i Abeles, 2000; Ćubela Adorić i Lacković-Grgin, 2003; Wilson i Ross, 2000), analize njihova spontanog korištenja pokazuju da one ipak nisu ni tako neuobičajene. K tome, samoevaluacija nije jedino što motivira ove procese uspoređivanja; oni mogu biti rezultat i nekih drugih tendencija, poput samouzdanja i samozaštite (v. detaljnije kod Ćubela, 2001). Kako se takvo „strateško“ korištenje ovih usporedbi donekle smatra i socijalno nepoželjnim (posebice tzv. silazne usporedbe ili usporedbe s onima koji su slabiji ili u nepovoljnijoj poziciji), moguće je da je njihova čestina, procijenjena na osnovi iskaza samih ispitanika, donekle zapravo i podcijenjena.

Spomenuta istraživanja pokazuju, također, da postoje i individualne razlike u čestini socijalnog uspoređivanja, te da su procjene čestine usporedbi u različitim domenama u međusobno značajnim pozitivnim korelacijama (Ćubela Adorić i Lacković-Grgin, 2003; v. tkđ. Ćubela, 2001). To upućuje na postojanje jedne općenitije sklonosti korištenja socijalnih standarda pri samoevaluaciji, koja može biti donekle neovisna o domeni. Ova ideja nije nova u literaturi o procesima socijalnog

uspoređivanja. Još od Festingerove (1955) teorije socijalnih usporedbi pretpostavlja se da su nejasnoća i neizvjesnost ključne situacijske karakteristike koje određuju vjerojatnost uspoređivanja. Na dispozicijskoj razini sličnu bi funkciju mogle imati nesigurnost u sebe i zavisnost self-koncepta od reakcija drugih, koje se očituju, između ostalog, u neuroticizmu, anksioznosti, samopoštovanju, ali i javnoj samosvjesnosti, samomotrenju, te eksternalnom lokusu kontrole (Gibbons i Buunk, 1999).

Ova pretpostavka dobila je određenu empirijsku potvrdu u nekim novijim istraživanjima, u kojima je primijenjen *Iowa-Netherlands Comparison Orientation Measure*. Riječ je o instrumentu koji su konstruirali Gibbons i Buunk (1999) s ciljem mjerenja tendencije socijalnog uspoređivanja pri evaluaciji vlastitih sposobnosti i mišljenja. Tijekom konstrukcije i validacije instrument je primijenjen u dvadesetak uzoraka iz Iowae i Nizozemske (ukupno oko 7.500 ispitanika), pa otuda i njegov naziv. U faktorskim analizama dosljedno su dobivana dva faktora, koji su identificirani kao sklonost uspoređivanju u domenama postignuća i mišljenja. No, autori navode, također, da faktori nisu nezavisni, što upućuje na postojanje jedne opće tendencije uspoređivanja s drugima radi samoevaluacije (Gibbons i Buunk, 1999). Kao daljnju potvrdu konstruktne valjanosti ovog instrumenta autori navode značajne, ali samo umjereno visoke pozitivne korelacije s različitim pokazateljima „socijalne orijentacije“ ili usmjerenosti na druge (poput interpersonalne orijentacije, samomotrenja, javne samosvjesnosti) i s pokazateljima negativnog afektiviteta (poput neuroticizma, anksioznosti, niskog samopoštovanja i depresivnosti). S druge strane, nisu dobivene značajne korelacije s mjerama nekih drugih konstrukata koji, teoretski, ne bi trebali biti povezani s tendencijom socijalnog uspoređivanja, poput socijalne potpore i tzv. potrebe za spoznajom, što govori u prilog divergentnoj valjanosti ovog instrumenta.

Kod nas je ovaj instrument prvi put primijenjen u jednoj skupini odraslih u dobi 20-38 godina, te nakon toga u dvije nezavisne skupine studenata prve godine Sveučilišta u Zadru. U sve tri primjene su u faktorskoj analizi pod modelom zajedničkih faktora dobivene solucije s dva faktora, koji po svojoj strukturi (tj. česticama koje ih definiraju) odgovaraju faktorima “postignuća” i “mišljenja”, o kojima izvješćuju Gibbons i Buunk (1999). Pokazalo se, međutim, da ni u jednoj od naših primjena čestice

Nisam tip osobe koji se često uspoređuje s drugima i Nikad ne procjenjujem svoju životnu situaciju tako da je uspoređujem sa situacijom drugih ljudi nemaju zadovoljavajuća zasićenja ni na jednom od ova dva faktora. Jedno objašnjenje može biti u činjenici da su to jedine čestice u izvornoj verziji koje su negativno formulirane, što implicira utjecaj stilova odgovaranja. Također, ove čestice jasno izražavaju negativnu evaluaciju samog socijalnog uspoređivanja, dok su ostale čestice evaluativno neutralne, što bi kod ovakvog instrumenta zapravo bilo poželjno. Stoga ove dvije čestice nisu uključene u konačnu hrvatsku verziju ovog instrumenta, koji je ovdje prikazan. S obzirom na ovu izmjenu, adaptirana verzija nazvana je *Skala sklonosti uspoređivanja s drugima (SSUD)*, što, uostalom, i bolje odražava njezin sadržaj od prilično neodređene “orijentacije na usporedbe” u nazivu izvorne verzije.

Opis skale

SSUD sadrži devet tvrdnji koje opisuju tendenciju uspoređivanja s drugima pri evaluaciji mišljenja, efikasnosti i postignuća. Svaka tvrdnja se procjenjuje na skali Likertova tipa s pet stupnjeva i boduje u istom smjeru. Ukupan rezultat se određuje zbrajanjem procjena koje je ispitanik dao na pojedinim česticama, tako da se rezultati mogu kretati u rasponu od 9 do 45, pri čemu veći rezultat upućuje na veću sklonost socijalnog uspoređivanja. Treba napomenuti da, mimo pružanja informacije o načinu popunjavanja skale, uputa za ovu skalu treba eliminirati ili barem reducirati ranije spomenutu percepciju uspoređivanja s drugima kao socijalno nepoželjnog. Iz tog razloga je na početku upute istaknuta “normalnost” procesa socijalnog uspoređivanja pri samoevaluaciji. O njezinoj djelotvornosti svjedoči statistički neznčajna korelacija rezultata na ovoj skali s Marlowe-Crowne skalom socijalne poželjnosti, koja je utvrđena u našem uzorku odraslih ($r=-.09$, $p=.20$). Gibbons i Buunk (1999) također navode da su korelacije izvorne verzije s različitim mjerama tendencije davanja socijalno poželjnih odgovora (npr. Marlowe-Crowne skala; Skala laži na EPI) uglavnom neznčajne.

Psihometrijske karakteristike

U faktorskim analizama SSUD su u sve tri skupine naših ispitanika dobivene komparabilne solucije s dva faktora, koje objašnjavaju između 39% (studenti I) i 55% (odrasli) zajedničke varijance. Pritom zadovoljavajuća (tj. $>.30$) zasićenja na prvom faktoru ima prvih pet čestica, koje se odnose na usporedbe s drugima u domeni efikasnosti i postignuća, dok drugi faktor definiraju preostale četiri čestice, koje se odnose na usporedbe u domeni mišljenja. Ovi faktori, međutim, nisu nezavisni, što potvrđuju rezultati hijerarhijske faktorske analize u kojoj je – u sve tri primjene – izlučen jedan faktor višeg reda na kojem sve čestice imaju zadovoljavajuće visoka zasićenja.

O homogenosti ove skale govore i rezultati analiza pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije, u kojima su dobivene vrijednosti Cronbachova alpha koeficijenta između .73 i .83. U svim primjenama nespurične korelacije čestica s ukupnim rezultatom bile su zadovoljavajuće visoke (tj. $>.30$). U jednom uzorku studenata ispitana je i test-retest pouzdanost, i to za period od četiri tjedna (konkretno: prije i nakon, za ove ispitanike prvog, ispitnog roka). Premda se pokazala relativno niskom ($r_{tt}=.43$), posebice u usporedbi sa stabilnošću mjera nekih crta ličnosti, treba imati na umu da je ovdje riječ o konstrukt koji je osjetljiv na situacijske faktore, pa se može očekivati da se tijekom vremena donekle i promijeni.

Prosječne vrijednosti i neki indikatori osjetljivosti ove skale u tri primjene prikazani su u tablici 1. Normalnost dobivenih distribucija testirana je Kolmogorov-Smirnovljevim testom, koji je pokazao da ni u jednom od uzoraka nema značajnih odstupanja od normalne distribucije (svi $p>.20$). Ni u jednoj od primjena nije utvrđena povezanost rezultata na ovoj skali sa spolom i dobi ispitanika. Također, relacije s obrazovanjem, radnim i bračnim statusom u skupini odraslih nisu se pokazale značajnima.

Tablica 1. Osnovni deskriptivni statistici SSUD u tri uzorka

Uzorak	N	M	SD	raspon
Odrasli	200	28.3	5.623	3 – 40
Studenti I	100	29.1	4.901	8 – 43
Studenti II – 1. primjena	130	30.4	5.752	4 – 42
Studenti II – 2. primjena	70	28.1	5.521	1 - 43

Konvergentna valjanost SSUD je u sve tri primjene provjeravana analizom korelacija ove skale s Upitnikom socijalnih i temporalnih usporedbi (STU; v. Ćubela, 2001), koji ispituje čestinu i posljedice različitih tipova socijalnih i temporalnih usporedbi pri samoevaluaciji u različitim domenama. Utvrđeno je da u svim uzorcima SSUD pozitivno korelira s *čestinom svih tipova socijalnih usporedbi* (tj. uzlazne, lateralne i silazne) u domenama postignuća i socijalne efikasnosti. U uzorku odraslih dobivene su značajne korelacije i s čestinom uspoređivanja u domeni tjelesne kondicije i izgleda, ali ne i u domeni zdravlja. Iako to nije u skladu s pretpostavkom Gibbonsa i Buunka (1999) da postojanje faktora višeg reda kod izvorne verzije upućuje na generalnu, o domeni neovisnu sklonost socijalnog uspoređivanja, treba imati na umu da su naši podaci prikupljeni u uzorcima mlađih ispitanika za koje zdravlje, za razliku od drugih ispitivanih domena, još nije tako salijentna domena (Ćubela Adorić i Lacković-Grgin, 2003).

Sličan je obrazac korelacija dobiven i s procjenama *čestine temporalnih usporedbi*, što može upućivati na jednu općenitiju sklonost korištenja različitih standarda usporedbe, koja se donekle reflektira u tendenciji socijalnog uspoređivanja, kako ju mjeri SSUD. Međutim, činjenica da su dobivene korelacije SSUD s čestinom temporalnih usporedbi općenito niže (.26 ili niže) nego s čestinom socijalnih usporedbi (između .20 i .40, ovisno o domeni i smjeru usporedbe) govori u prilog divergentnoj valjanosti ove skale kao mjere sklonosti prvenstveno k socijalnim usporedbama. Dodatni dokaz u tom smjeru su općenito neznačajne korelacije SSUD s procjenama *afektivnih posljedica* socijalnih kao i temporalnih usporedbi.

Uz STU su u našim istraživanjima primijenjene mjere još nekih relevantnih konstrukata. Sukladno ranije spomenutom nalazu o povezanosti tendencije socijalnog uspoređivanja s eksternalnim lokusom kontrole, u uzorku odraslih ispitanika dobivena

je slaba ali značajna pozitivna povezanost s Bezinovićevom (1988) *Skalom eksternalnosti*. No, korelacije sa *Skalom depresivnosti D-92* (Krizmanić i Kolesarić, 1994) i *Rosenbergovom skalom samopoštovanja* (v. Bezinović, 1988) u ovom uzorku nisu bile značajne. Daljnje analize pokazale su, međutim, da spol moderira ove relacije i da je tendencija socijalnog uspoređivanja povezana s depresivnošću i nižim samopoštovanjem samo kod žena (što se vjerojatno može pripisati općenito većoj socijalnoj osjetljivosti i responzivnosti žena). Od ostalih relacija zanimljivo je istaknuti umjereno visoku negativnu povezanost sa *Skalom za ispitivanje osjećaja koherentnosti* (Lacković-Grgin, 2002), te pozitivnu povezanost sa *subskalom tercijarne kontrole* iz Skale osobne kontrole razvoja (Lacković-Grgin i sur., 1997/98), dok korelacije sa subskalama primarne i sekundarne kontrole nisu bile značajne.

Na kraju treba istaknuti da je konstrukcija ovakvog instrumenta vrijedan doprinos daljem razvoju tumačenja i istraživanja socijalnih usporedbi. Dispozicijske razlike u socijalnom uspoređivanju su tijekom proteklih 50-ak godina intenzivnog rada u ovoj domeni bile uglavnom ignorirane. No, ima nekih istraživanja (npr. Gibbons i Gerard, 1995) koja pokazuju da sklonost uspoređivanju s drugima može moderirati utjecaj nekih situacijskih faktora na procese uspoređivanja. To definira jedan novi, ali svakako važan smjer u daljoj validaciji SSUD. Naravno, nužne su i dalje analize relacija između ovog instrumenta i mjera drugih, teorijski relevantnih personalnih konstrukata, posebice kod ispitanika izvan studentske populacije. Jedan argument za to proizlazi i iz nekih naših istraživanja, čiji rezultati pokazuju da se studenti i općenito mlađi ispitanici uspoređuju s drugima češće od starijih, posebice u domenama efikasnosti i postignuća (Ćubela Adorić i Lacković-Grgin, 2003). No, kod adolescenata su usporedbe kao način samoevaluacije također i manje stabilne, što je vjerojatno posljedica intenzivnog razvoja identiteta i s njim povezane tendencije istraživanja i eksperimentiranja s različitim mogućnostima u svim područjima razvoja, pa i s načinima samoevaluacije u tim područjima.

Većina ljudi se povremeno uspoređuje s drugima. Na primjer, mogu uspoređivati ono što osjećaju, misle, svoje sposobnosti i umijeća. Iako to neki pojedinci čine češće od drugih, u samom takvom uspoređivanju nema ničeg posebno dobrog ili lošeg.

Koliko ste Vi skloni uspoređivanju s drugima? Pokušajte na ovo pitanje odgovoriti tako što ćete uz svaku dolje navedenu tvrdnju zaokružiti onaj broj na skali koji najbolje opisuje stupanj u kojem se data tvrdnja (ne)odnosi na Vas osobno. Brojevi na skali imaju sljedeća značenja:

- 1 - uopće se NE slažem
- 2 - uglavnom se NE slažem
- 3 - niti se slažem, niti se ne slažem
- 4 – uglavnom se slažem
- 5 - potpuno se slažem

1. Često uspoređujem osobe koje su meni bliske i važne (partnera, roditelje, braću, sestre) s drugim ljudima.	1	2	3	4	5
2. Uvijek jako vodim računa o tome koliko dobro sam nešto napravio u usporedbi s onim što su napravili drugi.	1	2	3	4	5
3. Kad želim znati koliko sam u nečemu dobar, uspoređujem ono što sam napravio s time kako su to napravili drugi.	1	2	3	4	5
4. Često uspoređujem svoju uspješnost u odnosima s drugim ljudima (npr. socijalne vještine, popularnost) s uspješnošću drugih.	1	2	3	4	5
5. Često uspoređujem ono što sam ja postigao u životu s postignućima drugih ljudi.	1	2	3	4	5
6. Obično volim razmijeniti svoja mišljenja i iskustva s drugim ljudima.	1	2	3	4	5
7. Često nastojim doznati što misle drugi ljudi koji se suočavaju s istim problemima kao i ja.	1	2	3	4	5
8. Uvijek želim znati kako bi drugi ljudi postupili u sličnim situacijama.	1	2	3	4	5
9. Kad želim nešto bolje upoznati ili razumjeti, nastojim otkriti što drugi misle o tome.	1	2	3	4	5

Napomena: Ukupan rezultat na skali jednak je zbroju procjena na pojedinim česticama.

LITERATURA

- AFFLECK, G., TENNEN, H., URROWS, S., HIGGINS, P. I ABELES, M. (2000). Downward Comparisons in Daily Life with Chronic Pain: Dynamic Relations with Pain Intensity and Mood, *Journal of Social and Clinical Psychology*, **19**, 499-518.
- BEZINOVIĆ, P. (1988). Percepcija osobne kompetentnosti kao dimenzija samopoimanja. *Doktorska disertacija*, Filozofski fakultet u Zagrebu.
- ĆUBELA ADORIĆ, V., LACKOVIĆ-GRGIN, K. (2003). Socijalne i temporalne usporedbe u različitim domenama tijekom adolescentne i odrasle dobi, *Priopćenje na skupu XVI. Dani Ramira Bujasa, Zagreb*.
- ĆUBELA, V. (2001). Istraživanja procesa socijalnog uspoređivanja: Osnovni teorijski i metodološki pristupi, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, **40** (17), 117-142.
- FESTINGER, L. (1955). A Theory of Social Comparison Processes. U: P. A. Hare, E. F. Burgata i Bales, R. F. (ur.). *Small Group Studies in Social Interactions* (str. 163-187), 129-142.
- GIBBONS, F. X., BUUNK, B. P. (1999). Individual Differences in Social Comparison: Development of a Scale of Social Comparison Orientation, *Journal of Personality and Social Psychology*, **76**, 129-142.
- GIBBONS, F. X., GERARD, M. (1995). Predicting young adults' health risk behavior, *Journal of Personality and Social Psychology*, **69**, 505-517.
- KRIZMANIĆ, M., KOLESARIĆ, V. (1994). *Priručnik za primjenu skale depresije*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- LACKOVIĆ-GRGIN, K., GRGIN, T., SORIĆ, I., PENEZIĆ, Z. (1997/98). Osobna kontrola razvoja: neki korelati i dobne razlike, *Psihologijske teme*, **6-7**, 67-78.
- WILSON, A. E., ROSS, M. (2000). The Frequency of Temporal-Self and Social Comparisons in People's Personal Appraisals, *Journal of Personality and Social Psychology*, **78**, 928-942.

SKALA SOCIJALNE I EMOCIONALNE USAMLJENOSTI

Adaptirale: Vera Čubela Adorić i Marina Nekić

Priredila: Vera Čubela Adorić

Usamljenost je univerzalno ljudsko iskustvo, koje je rezultat nedostatnih socijalnih odnosa koji ne zadovoljavaju socijalne potrebe pojedinca. Jedan pristup u proučavanju ovog fenomena fokusira se upravo na tip potrebe ili konstelaciju potreba koje pojedinac percipira kao nezadovoljene u odnosima s drugima. Weiss (1973, prema Russell, Cutrona i Yurko, 1984) je identificirao šest takvih potreba ili tzv. socijalnih dobitaka: privrženost, socijalna integracija, prilika za brigu, potvrđivanje vlastite vrijednosti, pouzdani oslonac i vođenje. Ovi dobici mogu proizaći iz različitih tipova socijalnih odnosa. To pokazuje, između ostalog, jedno istraživanje koje su u skupini studenata proveli DiTommaso i Spinner (1997), koji su utvrdili da su procjene ostvarenosti svih gore navedenih dobitaka u negativnoj vezi s usamljenošću u domeni obiteljskih, ljubavnih i prijateljskih veza.

Kao mjere usamljenosti, u spomenutom istraživanju korištene, su subskale sa *Social and Emotional Loneliness Scale for Adults* (diTommaso i Spinner, 1993). Riječ je zapravo o jednoj modifikaciji istoimenog instrumenta koji je tijekom 1980-ih korišten u nekim istraživanjima koja su polazila od Weissove distinkcije između usamljenosti koja je rezultat percepcije vlastite socijalne neintegriranosti, odnosno nedovoljne uključenosti u različite socijalne mreže kao što su prijatelji, susjedi, kolege, rođaci itd. (tzv. *socijalna usamljenost*) i usamljenosti zbog nepostojanja ili gubitka odnosa privrženosti, odnosno nezadovoljene potrebe za emocionalnom bliskošću i intimnošću u odnosima s drugima, poput partnera, članova obitelji ili prijatelja (tzv. *emocionalna usamljenost*). U analizama latentne strukture tog upitnika, kao i najnovije verzije koju su ponudili diTommaso i Spinner (1993), dosljedno se dobiva trodimenzionalna solucija, koja zapravo korespondira s domenom ili tipom odnosa (obitelj, ljubavne veze i prijatelji). Sukladno tome, konačna verzija ovog instrumenta sastoji se od tri subskale, kojima se zasebno ispituje usamljenost u ove tri domene. Prema tumačenju njegovih autora,

usamljenost u domeni prijateljstava reflektira konstrukt socijalne usamljenosti, a usamljenost u preostale dvije domene različite facete emocionalne usamljenosti.

Kao potvrda valjanosti ovih subskala u mjerenju socijalne i emocionalne usamljenosti obično se navodi obrazac njihovih relacija s nekim drugim mjerama socijalne i emocionalne usamljenosti (npr. 1-itemske mjere socijalne i emocionalne usamljenosti koje su predložili Russell i sur., 1984). Taj obrazac, naime, pokazuje da subskala socijalne usamljenosti korelira prvenstveno s drugim mjerama socijalne usamljenosti, a subskala usamljenosti u ljubavi s mjerama emocionalne usamljenosti; no, subskala usamljenosti u obitelji je u neznčajnim ili, pak, slabim ali podjednako visokim korelacijama s mjerama i emocionalne i socijalne usamljenosti (Cramer i Barry, 1999; DiTommaso i Spinner, 1993, 1997).

Kod nas su ovaj instrument prvi put primijenile Ćubela i Nekić (2002a) u jednoj skupini srednjoškolaca. Bila je to ujedno prva njegova primjena kod ispitanika koji su mlađi od studentske dobi. Pokazalo se da, unatoč tome što je nominalno namijenjen ispitivanju usamljenosti kod odraslih, ovaj instrument može biti pouzdana, valjana i osjetljiva mjera usamljenosti u različitim domenama i kod mladih u ovom periodu. Slično je utvrđeno i u sljedećoj primjeni u jednoj skupini studenata. Konačna verzija ove skale, koja je prikazana ovdje, razlikuje se od one koja je primijenjena u ovim dvjema skupinama samo po tome što je na subskali socijalne usamljenosti izbačena jedna čestica koja je u obje primjene imala vrlo nisku korelaciju s ukupnim rezultatom i faktorom koji je izlučen u analizi latentne strukture ove subskale.

OPIS SKALE

Skala socijalne i emocionalne usamljenosti sastoji se od tri subskale kojima se, zasebno, ispituju usamljenost u domenama prijateljskih odnosa (subskala socijalne usamljenosti, 13 čestica), odnosa s obitelji (subskala usamljenosti u obitelji, 11 čestica) i ljubavnih veza (subskala usamljenosti u ljubavi, 12 čestica). Sve subskale sadrže i pozitivno i negativno formulirane tvrdnje. Sam termin usamljenost ne spominje se ni u jednoj od njih. U primjeni skale ne koriste se nazivi pojedinih subskala. Njihove su

čestice, zapravo, poredane jedna za drugom i primjenjuju se kao jedinstveni instrument (v. skalu na kraju ovog priloga). Pritom čestice sa subskale socijalne usamljenosti slijede jedna za drugom, dok se čestice sa subskala usamljenosti u ljubavi i u obitelji izmjenjuju međusobno, što reflektira pretpostavku da se ta dva niza čestica odnose zapravo na isti tip usamljenosti (emocionalna usamljenost).

Na svim subskalama ispitanik odgovara tako da procjenjuje stupanj svog slaganja s pojedinom tvrdnjom na skali Likertova tipa sa sedam stupnjeva. Ukupan rezultat ispitanika na pojedinim subskalama dobiva se zbrajanjem procjena koje je dao na pripadajućim česticama. Kako se svi odgovori boduju u smjeru usamljenosti, veći rezultat na pojedinoj subskali indicira veću usamljenost u danoj domeni. Teoretski, rezultati mogu varirati između 13 i 91 na subskali socijalne usamljenosti, 11 i 77 na subskali usamljenosti u obitelji, te 12 i 84 na subskali usamljenosti u ljubavi.

PSIHOMETRIJSKE KARAKTERISTIKE SKALE

Skala je kod nas primijenjena do sada u dvije skupine: 483 učenika I. do IV. razreda srednje škole i 110 studenata Sveučilišta u Zadru. Broj muških i ženskih ispitanika je u skupini srednjoškolaca bio izjednačen, dok su u skupini studenata prevladavale ispitanice (79%). Neki osnovni deskriptivni podaci o pojedinim subskalama navedeni su tablici 1.

Subskala socijalne usamljenosti se pokazala zadovoljavajuće homogenom, jednodimenzionalnom mjerom u obje skupine. U faktorskoj analizi pod modelom zajedničkih faktora dobivene su jednofaktorske solucije, koje objašnjavaju 44% (studenti) i 38% (srednjoškolci) zajedničke varijance njezinih čestica. Pritom je u obje primjene svih trinaest čestica imalo zadovoljavajuća faktorska zasićenja i nespuriozne korelacije s ukupnim rezultatom. Kao što se može vidjeti iz tablice 1, prosječni rezultat je u obje skupine pomaknut prema nižim vrijednostima, što za mjere usamljenosti nije neuobičajeno, budući da za većinu pojedinaca usamljenost zapravo nije tako salijentno iskustvo, čak i kad je riječ o periodu razvoja u kojem je usamljenost relativno najizraženija. Uspostavljanje prisnih veza s osobama izvan obiteljskog kruga (uključujući, onda, i prijateljske veze) jedan je od specifičnih razvojnih zadataka tijekom adolescencije, što osim povećanog interesa za ove odnose pretpostavlja i odgovarajuće

socijalne vještine koje se tijekom ovog perioda stječu. Sukladno tome, usamljenost u domeni prijateljskih odnosa se tijekom ovog perioda smanjuje, što ilustriraju i manja prosječna vrijednost i raspršenje rezultata na ovoj subskali kod studenata nego kod srednjoškolaca. Premda se to načelno može pripisati tendenciji opadanja osjećaja vlastite socijalne neintegriranosti (što bi bilo definirajuće obilježje Weissova konstrukta socijalne usamljenosti), u interpretaciji rezultata na ovoj subskali treba imati u vidu da se većina njezinih čestica odnosi na percepciju nezadovoljene potrebe za razumijevanjem, potporom i prisnošću u prijateljskim vezama, a ne toliko na sam nedostatak osjećaja zajedništva i pripadanja. Sukladno tome, ova subskala može biti osjetljiva na neke faktore (npr. spol) koji su povezani s prisnošću prijateljstava (v. Ćubela i Nekić, 2002a).

I **subskala usamljenosti u obitelji** je u obje skupine pokazala zadovoljavajuću pouzdanost tipa unutarnje konzistencije. U faktorskoj analizi pod modelom zajedničkih faktora u skupini srednjoškolaca je izlučen jedan faktor koji objašnjava 45% zajedničke varijance. No, u skupni studenata pozitivno i negativno formulirane čestice podijelile su se na dva faktora, koji zajedno objašnjavaju 49% zajedničke varijance. Ti su faktori, međutim, povezani, što pokazuje korelacija između oblique faktora od .53, te zadovoljavajuća (>.30) zasićenja svih 11 čestica na faktoru višeg reda koji je dobiven u hijerarhijskoj faktorskoj analizi ove subskale. Prema tome, ova se subskala može smatrati zadovoljavajuće homogenom mjerom usamljenosti u obitelji. Sadržaj njezinih čestica upućuje na to da ova subskala definira usamljenost u obitelji kao rezultat nezadovoljstva različitim aspektima odnosa s obitelji, od zadovoljenja potrebe za pripadanjem do potpore, razumijevanja i vođenja. Drugim riječima, iako je inicijalno zamišljena kao mjera emocionalne usamljenosti u ovim odnosima, raspon nezadovoljenih potreba koje pokriva ne svodi se samo na nedostatak emocionalne blizine i prisnosti u odnosima s obitelji. To ovu subskalu čini, zapravo, kompleksnijom mjerom usamljenosti u odnosima s obitelji, što, naravno, ne invalidira njezinu upotrebljivost u istraživačke ili praktične svrhe. Naprotiv, kao što su analize nekih drugih njezinih karakteristika pokazale, ona može biti osjetljiva na procese restrukturiranja obiteljskih uloga i odnosa. Na primjer, postizanje emocionalne i ponašajne nezavisnosti od roditelja, koje karakterizira period adolescencije, proces je

koji u početku obilježava porast nezadovoljstva tim odnosima i, kao rezultat toga, osjećaj usamljenosti u obitelji. Međutim, tijekom adolescencije taj se osjećaj reducira. U skladu s tim je i nalaz da se rezultati na ovoj subskali tijekom srednjoškolske dobi ne mijenjaju značajno (Ćubela i Nekić, 2002; Nekić i Ćubela, 2002). Međutim, kao što se može vidjeti iz tablice 1, prosječna vrijednost i raspršenje rezultata na ovoj subskali u studenata su manji nego u srednjoškolaca. Nadalje, korelacija ove subskale sa subskalom usamljenosti u ljubavi varira ovisno o bračnom statusu ispitanika, odnosno o tome jesu li referenti ljubavne i obiteljske veze iste ili različite osobe: među odraslim ispitanicima korelacije su općenito veće kod onih koji su u braku (tj. kod kojih ljubavna i obiteljska veza nisu distinktno domene odnosa) nego kod onih koji nisu u braku (DiTommaso i Spinner, 1993). O relacijama ovih dviju subskala u našim uzorcima bit će još riječi nakon prikaza subskale usamljenosti u ljubavi.

Subskala usamljenosti u ljubavi pokazala se zadovoljavajuće homogenom, barem u skupini studenata. Naime, u analizi njezine latentne strukture pod modelom zajedničkih faktora u obje skupine su se pozitivno i negativno formulirane tvrdnje podijelile na dva faktora, koji zajedno objašnjavaju 62% zajedničke varijance u skupini studenata i 40% zajedničke varijance u skupini srednjoškolaca. No, dok su u skupini studenata ovi faktori povezani (korelacija između oblique faktora je .52), te na faktoru višeg reda sve čestice imaju zadovoljavajuće visoka zasićenja, u skupini srednjoškolaca korelacija između oblique faktora je svega .09, tako da u hijerarhijskoj analizi nije bilo moguće kreirati stabilan faktor drugog reda. Sukladno tome, podatak o unutarpoj konzistenciji ove subskale u skupini srednjoškolaca (v. tablica 1) treba uzeti s rezervom, jer je očito da – barem kod srednjoškolaca – njezine čestice zapravo ne tvore jednodimenzionalni niz. Kako se dobiveni faktori u obje skupine mogu identificirati kao potreba za prisnom ljubavnom vezom i nezadovoljstvo aktualnim statusom u domeni ljubavnih veza, objašnjenje njihove nepovezanosti kod srednjoškolaca vjerojatno je u tome što zadovoljenje potrebe za intimnošću zapravo još nije tako salijentna funkcija ljubavnih veza tijekom srednjoškolskog perioda (zapravo je razvojni zadatak tek sljedećeg stadija u psihosocijalnom razvoju). Drugim riječima, ova subskala je osjetljiva i na karakteristike ljubavnih veza koje mogu biti specifične za određeni razvojni period, što proširuje njezinu primjenjivost ne samo u proučavanju fenomena usamljenosti, nego

i razvoja relacijskog identiteta u ovoj domeni (za neke dodatne argumente v. Ćubela i Nekić, 2002a).

Prema tome, pojedine subskale na Skali socijalne i emocionalne usamljenosti mogu se smatrati zadovoljavajućim mjerama usamljenosti u tri važne domene odnosa s drugima, pa se kao takve mogu preporučiti za daljnju primjenu. Međutim, treba biti oprezan pri interpretaciji dobivenih rezultata u terminima socijalne i emocionalne usamljenosti. Na primjer, u skladu s ranije iznijetim zapažanjima u vezi s valjanošću subskale usamljenosti u obitelji, kao mjere Weissova konstrukta emocionalne usamljenosti, u obje je skupine naših ispitanika ova subskala imala veću korelaciju sa subskalom socijalne usamljenosti (.30 kod studenata i .44 kod srednjoškolaca) nego sa subskalom usamljenosti u ljubavi, koja intencionalno mjeri isti konstrukt (.21 kod studenata, a kod srednjoškolaca .10 s faktorom nezadovoljstva aktualnim statusom i .05 s faktorom želje za intimnošću).

U analizi konvergentne valjanosti ovih subskala ispitane su njihove korelacije s kratkom verzijom UCLA skale usamljenosti, koja je vjerojatno najčešće korištena mjera usamljenosti. Iako su za sve subskale dobivene značajne pozitivne korelacije s ovom skalom, najveća korelacija dobivena je za subskalnu socijalne usamljenosti (Ćubela i Nekić, 2002b). Sličan obrazac dobiven je i za jednu mjeru socijalne anksioznosti. U skladu s tim su i značajne pozitivne korelacije subskale socijalne usamljenosti s onim skalama Upitnika socijalne svijesti (Ćubela Adorić, 2003) koje mjere tendenciju usmjeravanja pažnje na sebe iz perspektive drugih i negativne korelacije s onim skalama koje definiraju faktor tzv. utemeljenog selfa. Sa Snyderovom skalom samomotrenja ova, kao ni preostale dvije subskale usamljenosti, nema značajnih korelacija. U prilog valjanosti subskale usamljenosti u ljubavi govori i podatak da ispitanici koji aktualno nisu u vezi postižu na njoj značajno veći rezultat od onih koji su u vezi, te da rezultat na ovoj skali opada s porastom broja ljubavnih sastanaka tijekom proteklih mjesec dana. Također, ova subskala pozitivno korelira s procjenom tipičnosti tzv. sigurne sheme ljubavi, dok su s procjenama tipičnosti ostalih shema u Upitniku shema ljubavi (Hatfield i sur., 1994), koje se odnose na različite nesigurne stilove vezivanja, njezine korelacije dosljedno pozitivne.

Tablica 1. Osnovni deskriptivni statistici pojedinih subskala Skale socijalne i emocionalne usamljenosti u uzorcima studenata (N=110) i srednjoškolaca (N=483)

Subskala	uzorak	M	SD	raspon	alpha
Socijalna usamljenost	Studenti	24.7	8.422	13 – 57	.89
	Srednjoškolci	28.8	12.209	13 - 85	.88
Usamljenost u obitelji	Studenti	17.2	7.660	11 – 47	.85
	Srednjoškolci	20.7	10.985	11 - 75	.87
Usamljenost u ljubavi	Studenti	41.3	17.999	12 - 74	.91
	Srednjoškolci*	50.1	13.397	14 - 84	.77

* Navedene podatke o Subskali usamljenosti u ljubavi u skupini srednjoškolaca treba uzeti s rezervom, jer njezine čestice definiraju zapravo dva međusobno nezavisna faktora (v. detalje u prikazu metrijskih karakteristika ove subskale).

Dolje navedene tvrdnje opisuju neke načine na koje ljudi doživljavaju sebe i svoj odnos s različitim drugim osobama. Pročitajte pažljivo svaku tvrdnju i procijenite *koliko se ono što ona izriče odnosi na Vas osobno*. Procjene ćete davati tako što ćete uz svaku tvrdnju **zaokružiti jedan broj** na skali koja ima sedam stupnjeva. Značenje pojedinih brojeva na skali procjene je sljedeće:

1	2	3	4	5	6	7				
uopće se NE slažem	uglavnom se NE slažem	donekle se NE slažem	niti se slažem, niti se ne slažem	donekle se slažem	uglavnom se slažem	potpuno se Slažem				
1. Ono što je meni važno ne čini se da je važno ljudima koje znam.				1	2	3	4	5	6	7
2. Nemam prijatelja koji dijeli moja stajališta.				1	2	3	4	5	6	7
3. Postoji krug prijatelja čiji sam ja dio. ®				1	2	3	4	5	6	7
4. Moji prijatelji razumiju moje potrebe i razmišljanja. ®				1	2	3	4	5	6	7
5. Uglavnom funkcioniram na istoj valnoj duljini s ljudima koje poznajem. ®				1	2	3	4	5	6	7
6. Imam puno zajedničkog s ljudima koje poznajem. ®				1	2	3	4	5	6	7
7. Imam prijatelje kojima se mogu obratiti za savjet. ®				1	2	3	4	5	6	7
8. Sviđaju mi se ljudi s kojima se družim. ®				1	2	3	4	5	6	7
9. Mogu računati na pomoć svojih prijatelja. ®				1	2	3	4	5	6	7
10. Imam prijatelje s kojima mogu razgovarati o onome što me tišti u mom životu. ®				1	2	3	4	5	6	7
11. Nemam prijatelje koji me razumiju.				1	2	3	4	5	6	7
12. Nisam zadovoljan prijateljima koje imam.				1	2	3	4	5	6	7
13. Imam prijatelja s kojim mogu podijeliti svoje mišljenje. ®				1	2	3	4	5	6	7
14. Važan sam dio nečijeg života. ®				1	2	3	4	5	6	7
15. Osjećam se sâm kad sam sa svojom obitelji.				1	2	3	4	5	6	7
16. Nikome u mojoj obitelji nije stvarno stalo do mene.				1	2	3	4	5	6	7
17. Imam ljubavnu vezu u kojoj s partnerom dijelim najskrovitije misli i osjećaje. ®				1	2	3	4	5	6	7
18. Ne postoji nitko u mojoj obitelji na koga se mogu osloniti kad mi treba potpora i ohrabrenje.				1	2	3	4	5	6	7

19. Zaista mi je stalo do moje obitelji. ®	1	2	3	4	5	6	7
20. Postoji netko tko želi svoj život dijeliti sa mnom. ®	1	2	3	4	5	6	7
21. Osjećam da doista pripadam u svoju obitelj. ®	1	2	3	4	5	6	7
22. Imam potrebu za bliskom ljubavnom vezom koju do sada nisam zadovoljio.	1	2	3	4	5	6	7
23. Želio bih da mogu reći nekome u koga sam zaljubljen da ga volim.	1	2	3	4	5	6	7
24. Imam ljubavnu vezu s osobom koja mi pruža podršku i ohrabrenje koje trebam. ®	1	2	3	4	5	6	7
25. Zateknem sebe ponekad kako čeznem za nekim s kim bih dijelio svoj život.	1	2	3	4	5	6	7
26. Želio bih da je mojoj obitelji više stalo do moje sreće.	1	2	3	4	5	6	7
27. Zaljubljen sam u nekoga tko je također zaljubljen u mene. ®	1	2	3	4	5	6	7
28. Osjećam se blizak svojoj obitelji. ®	1	2	3	4	5	6	7
29. Imam nekoga tko zadovoljava moje potrebe za bliskoću. ®	1	2	3	4	5	6	7
30. Osjećam se dijelom svoje obitelji. ®	1	2	3	4	5	6	7
31. Postoji netko tko zadovoljava moje emocionalne potrebe. ®	1	2	3	4	5	6	7
32. Ni s kim u obitelji nisam blizak.	1	2	3	4	5	6	7
33. U ljubavnoj sam vezi s osobom čijoj sreći ja doprinosim. ®	1	2	3	4	5	6	7
34. Moja mi je obitelj važna. ®	1	2	3	4	5	6	7
35. Želio bih imati ljubavnu vezu koja bi mi pružila više zadovoljstva.	1	2	3	4	5	6	7
36. Moj je obitelji doista stalo do mene. ®	1	2	3	4	5	6	7

® - tvrdnje koje se obrnuto boduju

Rezultat ispitanika na pojedinim subskalama određuje se zbrajanjem procjena koje je dao na pripadajućim česticama. To su čestice br. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 i 13 za subskalu socijalne usamljenosti, čestice br. 14, 17, 20, 22, 23, 24, 25, 27, 29, 31, 33 i 35 za subskalu usamljenosti u ljubavi, te čestice br. 15, 16, 18, 19, 21, 26, 28, 30, 32, 34 i 36 za subskalu usamljenosti u obitelji.

LITERATURA

- CRAMER, K. M., OFOSU, H. B., BARRY, J. E. (2000). An abbreviated form of the social and emotional loneliness scale for adults (SELSA), *Personality and Individual Differences*, **28**, 1125-1131.
- ĆUBELA ADORIĆ, V. (2003). Svijest o sebi i o drugima: Prilog validaciji Upitnika socijalne svijesti (1), *Suvremena psihologija*, **6**, 55-72.
- ĆUBELA, V., NEKIĆ, M. (2002a). Usamljenost srednjoškolaca u domenama prijateljskih, obiteljskih i ljubavnih odnosa: Prilog validaciji upitnika SELSA, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, **41(18)**, 69-94.
- ĆUBELA, V., NEKIĆ, M. (2002b). Global versus Multidimensional Measure of Loneliness, Priopćenje na skupu *6th Alps-Adria Conference of Psychology*, Rovereto.
- DITOMMASO, E., SPINNER, B. (1997). Social and Emotional Loneliness: A Re-examination of Weiss' typology of loneliness, *Personality and Individual Differences*, **22**, 417-427.
- DITOMMASO, E., SPINNER, B. (1993). The Development and Initial Validation of the Social and Emotional Loneliness Scale for Adults (SELSA), *Personality and Individual Differences*, **14**, 127-134.
- NEKIĆ, M., ĆUBELA, V. (2002). Socijalna i emocionalna usamljenost tijekom adolescencije, Priopćenje na skupu *XIII. Dani psihologije u Zadru*.
- RUSSELL, D., CUTRONA, C. E., YURKO, K. (1984). Social and emotional loneliness: An examination of Weiss' typology of loneliness, *Journal of Personality and Social Psychology*, **46**, 1313-1321.

SKALA ZA MJERENJE IZVORA NASTAVNIČKOG STRESA

Autori: Ivona Mikulandra i Izabela Sorić

Priredila: Izabela Sorić

Vizek-Vidović (1990) ističe da se obično kada se govori o izvorima stresa u nastavničkom zanimanju podrazumijevaju tzv. kronični stresori koji su više ili manje prisutni u svim društvenim zajednicama. U istraživanjima nastavničkog stresa identificiran je širok raspon profesionalnih stresora, pri čemu je velika većina bila ista ili slična bez obzira da li su uzorke sačinjavali nastavnici iz urbaniziranih zapadnjačkih društava ili iz drugih sredina. K tome, dobar dio tih stresora bio je jednak onima o kojima izvještavaju i pojedinci iz drugih zanimanja (Payne i Furnham, 1987; Pithers i Fogarty, 1995). Kao neki od najčešćih izvora nastavničkog stresa navode se: konflikt uloga, dvosmislenost uloge, radno (pre)opterećenje, razredna klima, nesudjelovanje u donošenju odluka, loša socijalna podrška od strane kolega ili ravnatelja, nemogućnost napredovanja u poslu i sl.. Boyle i suradnici (1995) analizirajući rezultate brojnih empirijskih studija ukazuju na postojanje najmanje četiri glavne dimenzije nastavničkog stresa: neprilagođeno ponašanje učenika, vremenski pritisak i loši radni uvjeti, potreba za profesionalnim priznanjem, te loši odnosi s kolegama.

Na osnovu 51 izvora stresa, koji su u svom modelu nastavničkog stresa naveli Kyriacou i Sutcliffe (1978), Borg je (1991; prema Boyle i sur., 1995) konstruirao skalu od 20 čestica za mjerenje izvora stresa kod nastavnika. Upitnik je konstruiran u svrhu utvrđivanja nastavničkog stresa kod nastavnika osnovnih škola na Malti. Te su se čestice odnosile i na neke specifične aspekte školstva na Malti. Instrument je imao visoku sadržajnu valjanost, a sve čestice su bodovane u pozitivnom smjeru tako da su izbjegnuti mogući problemi s obrnuto bodovanim česticama. Psihometrijska svojstva ove skale provjerena su u istraživanju Boyle-a i sur. (1995), te istraživanju Griffitha i sur. (1999) pri čemu se pokazala

zadovoljavajuće visoka pouzdanost tipa unutarnje konzistencije (Cronbach alpha koeficijent iznosio je oko 0.85).

Nakon što je skala prevedena s engleskog jezika (nakon postignutog konsenzusa u prijevodu između tri stručnjaka), dodano je još pet tvrdnji za koje se pretpostavilo da mogu predstavljati potencijalne izvore stresa specifične za nastavnike u našoj zemlji (tvrdnje rednog broja 21 do 25). Ispitanici su za svaku tvrdnju procjenjivali koliko velik izvor stresa za njih predstavlja na 5-djelnoj skali Likertovog tipa (od 1-uopće nije stresno do 5-vrlo jako (izrazito) stresno). Skala je primijenjena na uzorku od 107 nastavnika viših razreda osnovnih škola u Zadru.

Eksploratornom faktorskom analizom (metodom zajedničkih faktora uz Guttman-Kaiserov kriterij ekstrakcije faktora i Varimax rotaciju) izlučena su tri faktora koja su zajedno objašnjavala 42, 30% varijance. Samo je jedna čestica («Prekratki periodi odmora između školskih sati») imala zasićenje manje od 0.30 na sva tri faktora pa je izbačena iz daljnjih analiza. Interesantno je napomenuti da se ista čestica pokazala problematičnom i u istraživanju Boyle-a i sur. (1995), pa bi u budućim istraživanjima možda trebalo promisliti o njenoj preformulaciji. S obzirom na sadržaj čestica zasićenih ekstrahiranim faktorima oni su imenovani kao *Neprimjereno ponašanje učenika*, *Potreba za profesionalnim priznanjem* i *Radno opterećenje*.

U istraživanju Boyle-a i sur. (1995) u kojem je korištena Borgova skala od 20 čestica, faktorskom je analizom izlučeno pet faktora, a u istraživanju Griffina i sur. (1999) dobivena su četiri faktora. Prvi naš faktor *Neprimjereno ponašanje učenika* sadržajno je vrlo sličan istoimenom faktoru koji su dobili i navedeni strani autori. Drugi faktor *Potreba za profesionalnim priznanjem* također je sličan njihovom, jedino što se kod nas u ovaj faktor uklopilo i onih pet čestica koje smo u skalu dodali da bi zahvatili neke specifičnosti našeg školskog sustava. K tome u ovaj su se faktor uklopile i čestice koje su u istraživanju Boyle-a i suradnika činile faktor «Interpersonalnih odnosa». To su bile čestice koje se odnose na pritisak od strane autoriteta, te stavove i ponašanje kolega nastavnika.

Kako se u ovim odnosima zapravo često odražavaju međusobno uvažavanje i poštovanje, moguće je da naši nastavnici kroz ove odnose doživljavaju jedan način zadovoljavanja svoje potrebe za profesionalnim priznanjem (npr. pohvale, uvažavanje od strane kolega ili ravnatelja i sl.). Treći faktor *Radno opterećenje*, osim čestica koje sadržajno odgovaraju istoimenim faktorima u istraživanjima Boyle-a i Griffitha, obuhvaćao je i čestice koje su u tim istraživanjima činile zaseban faktor Vremenski pritisak/loši radni uvjeti. Ovo nije iznenađujuće s obzirom da i odgovornost za učenike, loš odnos učenika prema radu i sl., mogu predstavljati jednako radno opterećenje kao i nedostatak opreme ili loši uvjeti za rad.

Dakle, u našem su istraživanju formirane tri subskale izvora nastavničkog stresa, a njihova je pouzdanost provjerena analizom čestica. Prva subskala *Neprimjereno ponašanje učenika* uključivala je šest čestica (tipična čestica «Održavanje razredne discipline») i na ovom uzorku imala je zadovoljavajuće visoku unutarnju pouzdanost (Cronbach alpha koeficijent iznosio je 0.86). Druga subskala *Potreba za profesionalnim priznanjem* imala je jedanaest čestica (tipična čestica »Slabi izgledi za napredovanje«), a Cronbach alpha iznosio je 0.83, dok je treća subskala *Radno opterećenje* (tipična čestica «Nemogućnost posvećivanja učenicima zbog nedostatka vremena») sadržavala sedam čestica uz koeficijent unutarnje pouzdanosti od 0.80.

Kako su prosječni rezultati na subskalama bili značajno povezani (Tablica 1.) napravljena je faktorska analiza drugog reda i ustanovljeno je da postoji jedan faktor drugog reda (objašnjavao je 49.39% varijance), koji predstavlja jedan opći izvor radnog stresa kod nastavnika. Analiza čestica pokazala je visoku unutarnju pouzdanost cjelokupne skale (24 čestice), odnosno, Cronbach alpha koeficijent od 0.91.

Tablica 1. Prikaz interkorelacija među faktorima

Faktori (izvori stresa)	F1	F2	F3
F1	1	0.47*	0.56*
F2		1	0.60*
F3			1

Legenda: F1 – faktor *Neprimjereno ponašanje učenika*
 F2 – faktor *Potreba za profesionalnim priznanjem*
 F3 – faktor *Radno optrećenje*
 * - $p < 0.01$

Rezultati su na ovom uzorku bili na sve tri subskele normalno distribuirani (Tablica 2.).

Tablica 2. Osnovni statistički parametri za tri subskele izvora nastavnčkog stresa

Subskala	M	SD	Kolmogorov-Smirnov test	
			d	p
<i>Neprimjereno ponašanje učenika</i>	3.14	0.79	0.060	$p < 0.2$
<i>Potreba za profesionalnim priznanjem</i>	2.79	0.68	0.076	$p < 0.2$
<i>Radno optrećenje</i>	3.12	0.69	0.080	$p < 0.2$

Nadalje, u našem istraživanju pokazalo se da nastavnice postižu značajno više rezultate na sve tri subskele nego nastavnici (procjenjuju sva tri izvora stresa kao stresnije). Slične su rezultate dobili i neki strani autori (Kyriacou i Sutcliffe, 1978; Payne i Furnham, 1987; Griffith i sur., 1999). K tome, nastavnici kojima potreba za profesionalnim priznanjem predstavlja veći izvor stresa bili su manje zadovoljni svojim nastavničkim poslom.

Moglo bi se zaključiti da je *Skala za mjerenje izvora nastavnčkog stresa* u svojoj prvoj primjeni pokazala zadovoljavajuće metrijske karakteristike,

međutim, kako je ovo bila tek prva provjera njenih metrijskih karakteristika i to na relativno malom uzorku, nužne su njene daljnje provjere na drugim nastavničkim uzorcima. Također, kako navode Kyriacou i Sutcliffe (1978), iako je visoka razina stresa obično rezultat kombinacije različitih izvora stresa, neki nastavnici mogu doživljavati samo jedan aspekt svog posla ekstremno problematičnim. Ponekad to može biti nešto što većina nastavnika ne smatra izvorom stresa, pa stoga vjerojatno neće biti sadržano među česticama ovako konstruiranih skala. Payne i Furnham (1987) nude rješenje ovog problema u obliku predviđenog prostora na kraju upitnika u koji bi nastavnici mogli upisati bilo koji dodatni faktor koji doživljavaju kao izvor stresa u svom radu. Uzimajući u obzir ovu primjedbu, u nekim narednim istraživanjima moglo bi se na Skalu za mjerenje izvora nastavničkog stresa dodati takvu mogućnost, što bi zasigurno pomoglo da se dobije još bolja slika izvora nastavničkog stresa u našim školama.

Primjer skale:

Kao nastavniku, koliko velik izvor stresa vam predstavljaju sljedeći faktori?

Svoj odgovor izrazite tako da na skali od 5 stupnjeva zaokružite odgovarajući broj:

1 – uopće nije stresno

2 – vrlo malo stresno

3 – umjereno stresno

4 – jako stresno

5 – vrlo jako stresno

1. Slabi izgledi za napredovanje (nemogućnost stvaranja karijere)	1	2	3	4	5
2. Težak (problematičan) razred	1	2	3	4	5
3. Nedostatak priznanja za dobar rad, tj. podučavanje	1	2	3	4	5
4. Odgovornost za učenike (npr. za njihovu uspješnost na ispitu)	1	2	3	4	5
5. Slaba mogućnost izražavanja vlastite kreativnosti u poslu	1	2	3	4	5
6. Prekratki periodi odmora između školskih sati	1	2	3	4	5
7. Loš odnos učenika prema radu	1	2	3	4	5
8. Neadekvatna plaća	1	2	3	4	5
9. Previše posla (npr. priprema za nastavu, ocjenjivanje i sl.)	1	2	3	4	5
10. Veliki razredi (prevelik broj učenika)	1	2	3	4	5
11. Održavanje razredne discipline	1	2	3	4	5
12. Administrativni posao (npr. pisanje priprema, popunjavanje dnevnika i sl.)	1	2	3	4	5
13. Pritisak od strane roditelja	1	2	3	4	5
14. Neodređeni programi rada (nedovoljno precizni)	1	2	3	4	5
15. Nemogućnost posvećivanja učenicima pojedinačno zbog nedostatka vremena	1	2	3	4	5
16. Manjak opreme i loši uvjeti za rad	1	2	3	4	5
17. Stavovi i ponašanje drugih nastavnika	1	2	3	4	5
18. Neuljudno ili drsko ponašanje učenika	1	2	3	4	5
19. Pritisak od ravnatelja i prosvjetnih službenika	1	2	3	4	5
20. Dodatni sati nastave zbog odsutnosti drugih nastavnika (npr. kad su na bolovanju)	1	2	3	4	5
21. Nemogućnost djelovanja na donošenje zakona i odluka koje se direktno tiču nastavničkog posla	1	2	3	4	5
22. Jednoličnost posla	1	2	3	4	5
23. Slaba mogućnost uvođenja inovacija	1	2	3	4	5
24. Bučni učenici	1	2	3	4	5
25. Nemogućnost profesionalnog usavršavanja	1	2	3	4	5

LITERATURA

- KYRIACOU, C., SUTCLIFFE, J. (1978). Teacher stress: prevalence, sources and symptoms. *Journal of Educational Psychology*, 48, 159-167.
- BOYLE, G.J., BORG, M.G., FALZON, J.M., BAGLIONI, A. J. (1995). A structural model of the dimensions of teacher stress. *British Journal of Educational Psychology*, 65, 49-67.
- GRIFFITH, J., STEPTOE, A., CROPLEY, M. (1999). An investigation of coping strategies associated with job stress in teachers. *British Journal of Educational Psychology*, 69, 517-531.
- MIKULANDRA, I. (2002). *Izvori radnog stresa, način ocjenjivanja i zadovoljstvo poslom kod nastavnika u osnovnoj školi*. Diplomski rad. Filozofski fakultet u Zadru.
- PAYNE, M.A., FURNHAM, A. (1987). Dimensions of occupational stress in west indian secondary school teachers. *British Journal of Educational Psychology*, 57, 141-150.
- PITHERS, R.T., FOGARTY, G.J. (1995). Simposium on teacher stress – Occupational stress among vocational teachers. *British Journal of Educational Psychology*, 65, 3-14.
- VIZEK-VIDOVIĆ, V. (1990). *Stres u radu*. Radna zajednica , RK SSOHA-a Zagreb.

SKALA ZRELOSTI RELIGIOZNOSTI

Adaptirala i priredila: Vera Čubela Adorić

Istraživanja religioznosti i njezinih relacija s različitim drugim konstruktima usredotočuju se često na njezin “vanjski”, manifestni aspekt, poput čestine sudjelovanja u vjerskim obredima ili molitve izvan obreda. Premda je ovaj obredni ili ritualni aspekt (koji se katkad označuje kao “crkvenost”; v. Tadić, 1998) nesumnjivo važna sastavnica religioznosti, upitno je s kolikom se pouzdanošću na osnovi njega može zaključivati o drugim aspektima religioznosti (poput razine religijskoga znanja, snage religijskih uvjerenja, posljedica na moralni život pojedinca itd; v. Tadić, 1998) i, sukladno tome, izvoditi neke općenitije zaključke o relacijama religioznosti s drugim fenomenima. Na primjer, Francis i suradnici (1995) navode da su spomenuti pokazatelji manifestne religioznosti u skupinama pojedinaca koji pripadaju kršćanskim denominacijama u samo umjereno visokoj pozitivnoj vezi s pozitivnošću stava prema kršćanstvu, postotkom religijskog nauka koji pojedinac prihvaća, te s procjenama stupnja vlastite religioznosti i osobne važnosti religije. Drugim riječima, crkvena ili ritualna neaktivnost ne znači nužno nereligioznost, barem kad se kao kriterij koristi iskaz samog pojedinca o tome koliko je religiozan. No, i te su samoprocjene religioznosti, kao i sudjelovanje u vjerskim aktivnostima, u samo umjerenj pozitivnoj vezi sa stavovima prema različitim religijskim konceptima (v. Francis i sur., 1995). Nadalje, postoje i neki pokazatelji religioznosti koji pokazuju upravo suprotan obrazac relacija s mjerama nekih drugih relevantnih konstrukata od svih prethodno spomenutih pokazatelja. Primjerice, suprotno najčešće referiranoj pozitivnoj vezi prethodno spomenutih pokazatelja religioznosti s mjerama autoritarnosti (v. Altemeyer, 1996), u nekim istraživanjima utvrđeno je da je autoritarnost u značajnoj *negativnoj* vezi s pokazateljima *zrelosti* religioznosti (Leak i Randall, 1995).

Sve u svemu, ovakav obrazac nalaza u skladu je sa zapažanjem da čovjek može biti religiozan na različite načine, te da su “dimenzije religioznosti relativno nezavisne, autonomne jedna od druge” (Tadić, 1998, str. 363). Religioznost je, drugim riječima,

vrlo složen fenomen o kojem teško možemo govoriti, a da ne preciziramo na koji aspekt pritom zapravo mislimo. Jedna od temeljnih distinkcija u dosadašnjim istraživanjima odnosi se na razlikovanje sadržaja (onog u što se vjeruje i što se prakticira) i funkcije religioznosti, pa se sukladno tome razlikuje i tzv. sadržajni od funkcionalnog pristupa. Prvi se, dakle, usredotočuje na njezin sadržaj, koji uključuje npr. poznavanje religijskog nauka, ispunjavanje sakramentalnih obveza, sudjelovanje u ritualima, privatnu pobožnost (npr. učestalost molitve izvan vjerskih obreda), mistična iskustva, prihvaćanje religijskih vrijednosti i vjerovanja, te njihov utjecaj i očitovanje u svakodnevnom životu i ponašanju. U okviru ovog pristupa razvijeno je nekoliko modela religioznosti, koji se donekle razlikuju po sadržaju i broju ključnih dimenzija ili aspekata religioznosti (v. Ćorić, 1998; Tadić, 1998). Drugi, funkcionalni pristup usredotočuje se na ulogu koju religioznost ima u životu pojedinca i na osnovno pitanje što čini motivacijsku osnovu religioznosti. Modeli nastali u okviru ove tradicije najčešće izdvajaju osnovne potrebe čije zadovoljenje religioznost omogućuje, poput potrebe za smislom i sigurnošću. Ovoj tradiciji pripada i razlikovanje između intrinzične i ekstrinzične religioznosti, koje je 1960-ih predložio Gordon Allport, polazeći od zapažanja da se religioznost nekih pojedinaca može opisati kao prvenstveno utilitarna, usmjerena na osobne dobiti ili “korist” od religioznosti, poput socijalnog prihvaćanja i statusa (ekstrinzična orijentacija), dok u drugih pojedinaca nadilazi te osobne interese i cilj je sama po sebi, a ne sredstvo za ostvarenje drugih ciljeva (intrinzična orijentacija). Kasnije je Batson (1982, prema Altemeyer, 1996) identificirao još jednu dimenziju – tzv. traganje ili stupanj u kojem pojedinac poima vjeru kao “otvorenu potragu”, a ne skup jasnih odgovora o smislu i značenju. Tumačenja razvoja religioznosti sugeriraju da je takvo poimanje vjere razvojno, kasnija pojava i karakteristično za tzv. zrelu, zdravu, optimalnu ili integriranu religioznost. Ovim različitim terminima opisuje se, zapravo, cijeli niz poželjnih atributa odnosa pojedinca prema vjeri, koji – uz načelno prihvaćanje vjere kao okvira za razumijevanje značenja i smisla postojanja svijeta i sebe u tom svijetu - uključuje, između ostalog, kritičnost prema tradicionalnim religijskim vrijednostima i simbolima, otvorenost prema drugim religijama, snošljivost prema onima čija je religijska denominacija i orijentacija drukčija itd. Drugim riječima, zrela

religioznost ima kvalitete koje su zapravo nespojive s vjerskom ortodoksnošću i autoritarnošću, pa ne čudi prethodno spomenuti nalaz istraživanja Leaka i Randalla o negativnoj vezi između mjera autoritarnosti i zrelosti religioznosti.

U tom istraživanju zrelost religioznosti mjerena je pomoću dviju skala koje su konstruirane na osnovi Fowlerova (1981) modela razvoja vjere. Riječ je o jednom od najpoznatijih razvojnih modela religioznosti, u kojem se razvoj religioznosti promatra kao cjeloživotni proces postupnih promjena u poimanju “konačne realnosti” i vlastitog odnosa prema transcendentnom, pri čemu dolazi do postupnog pomaka s ekstrinzične i konformne prema intrinzičnoj i autonomnoj orijentaciji. Konkretno, vjerski razvoj počinje stadijem u kojem dijete, pod utjecajem značajnih drugih, prihvaća različite religiozne sadržaje, ali su njegove predodžbe tih sadržaja u velikoj mjeri obilježene projiciranjem vlastite intuicije i mašte, a sam odnos prema transcendentnom rezultat je imitiranja odraslih, a ne nekakve osobne konstrukcije realnosti i smisla (tzv. stadij *intuitivno-projektivne vjere*; od četvrte do osme godine). Te se konstrukcije počinju graditi na sljedećem stadiju, pri čemu se kao osnova koriste religijski “mitovi” koji se na ovom stadiju prihvaćaju doslovno, bez propitivanja i refleksije (tzv. stadij *mitsko-doslovne vjere*; od, otprilike, osme do dvanaeste godine). Nedostatak propitivanja karakterizira i sljedeći stadij tzv. *sintetičko-konvencionalne vjere* (koji obično počinje u ranoj adolescenciji, ali može potrajati i u odrasloj dobi), na kojem se različiti religijski sadržaji i pojmovi povezuju u jedno koherentno, ali još uvijek u osnovi konvencionalno, tumačenje njihova značenja te smisla koju vjera ima za pojedinca (npr. osjećaj pripadanja). To tumačenje, međutim, počiva na bezuvjetnom prihvaćanju tradicionalnih religijskih vrijednosti, simbola i vjerovanja. Kritičnost se prema njima pojavljuje kao rezultat kognitivnog sazrijevanja i postizanja sve veće nezavisnosti vlastitih uvjerenja od utjecaja drugih (posebice roditelja) i obilježava sljedeći stadij tzv. *individuirajuće-refleksivne vjere* (koji može započeti negdje poslije sedamnaeste godine), na kojem propitivanje i revrednovanje preuzetih vrijednosti i simbola može rezultirati promjenom ranijeg pozitivnog stava, ali i njegovim učvršćivanjem. Naime, ovo propitivanje ne mora imati karakter testiranja apsolutne istinitosti religijskih dogmi nego i funkcionalnosti tih dogmi i njihova prihvaćanja u nalaženju značenja i smisla. Prepoznavanje funkcionalne sličnosti različitih nauka odlika je sljedećeg stadija tzv. *konjunktivne / povezujuće vjere*

(koji se obično javlja u srednjoj životnoj dobi ili kasnije), na kojem se drukčije religijske orijentacije poimaju više kao pitanje osobnih preferencija nego same biti vjere, što rezultira snošljivošću prema onima koji prihvaćaju drukčije dogme i otvorenošću za vrijednosti drugih religija. Posljednji, šesti stadij tzv. *univerzalizirajuće vjere* opisuje odnos prema Bogu za koji Fowler (1981) kaže da ga, obično u starijoj životnoj dobi, dosegne tek mali broj pojedinaca, koji prepoznamo upravo kao “u Bogu utemeljeno ja” i duboku, upravo idealnu, savršenu religioznost. Važno je imati na umu da ovaj model ne isključuje mogućnost da se pojedinac cijelog života zadrži na nekom od nižih stadija, tako da između zrelosti religioznosti i dobi ne mora biti značajne povezanosti.

Na osnovi ovog modela do sada su, koliko je poznato, konstruirane dvije skale: Skala globalne razvijenosti vjere (Leak i Loucks, 1994) i Skala religioznih stavova (Jugel, 1992, prema Leak i Randall, 1995). Obje skale sadržajno pokrivaju četiri stadija u Fowlerovu modelu: stadij “mitsko-doslovne vjere”, stadij “sintetičko-konvencionalne vjere”, stadij “individuirajuće-refleksivne vjere” i stadij “povezujuće vjere”. Razlikuju se po tome što se na Skali religioznih stavova individualne razlike u poimanju vjere, sukladno pojedinim stadijima, mjere zasebno, dok Skala globalne razvijenosti vjere definira zrelost kao slaganje s tvrdnjama koje opisuju poimanje vjere u skladu s četvrtim i petim stadijem u Fowlerovu modelu i istodobno neslaganje s onima koje opisuju poimanje vjere u skladu s drugim i trećim stadijem. Racionala Skale globalne razvijenosti vjere je, dakle, da zrelost implicira ne samo poimanje vjere u skladu s dva kasnija stadija u razvoju vjere, nego istodobno isključuje poimanje vjere sukladno prethodna dva stadija.

Izvornu verziju ove skale kod nas je primijenila Popović (2003) u jednom istraživanju odnosa religioznosti i autoritarnosti u skupini od 266 studenata Sveučilišta u Splitu, ali je radi postizanja zadovoljavajuće homogenosti skale morala izbaciti jednu česticu. Ista čestica (čestica br. 6: *Zbog svog osobnog religioznog rasta morao sam ponekad doći u sukob sa svojom obitelji ili prijateljima vs. Moj osobni religiozni rast nije zahtijevao od mene da dolazim u sukob sa svojom obitelji ili prijateljima*) pokazala se nezadovoljavajućom i u narednoj primjeni u jednoj prigodnoj skupini studenata Sveučilišta u Zadru, od kojih se također tražilo da navedu sve primjedbe o eventualnim sadržajnim nejasnoćama. Na temelju ovih informacija preformuliran je sadržaj

spomenute i još nekoliko drugih čestica, vodeći računa da i dalje odražavaju temeljnu racionalu u konstrukciji ove skale. Tako modificirana verzija, koja je prikazana u ovom prilogu, primijenjena je potom u dvije skupine studenata i u skupini odraslih različite dobi zajedno s nekim drugim mjerama religioznosti i s njom povezanih konstrukata, poput autoritarnosti i sklonosti opraštanju. Podaci koji su navedeni u sljedećem odjeljku temelje se na rezultatima koji su prikupljeni u tim istraživanjima s modificiranom verzijom, koja je nazvana Skala zrelosti religioznosti.

OPIS SKALE

Skala zrelosti religioznosti sastoji se od osam čestica s po dvije tvrdnje koje se odnose na isti aspekt religioznosti, ali izražavaju pritom različito zrelo poimanje. Konkretno, jedna tvrdnja odražava religioznost drugog ili trećeg stadija u Fowlerovu modelu (npr. *Mislim da samo moja vjera nudi potpuni uvid u to što Bog želi od nas i kako bismo ga trebali štovati.*), dok je sadržaj druge u skladu sa četvrtim ili petim stadijem (npr. *Iako moja vjera ima dosta toga za ponuditi, mislim da i druge religije mogu pružiti važne vjerske spoznaje.*). Na svakoj čestici ispitanik bira onu tvrdnju koja bolje odražava njegov način razmišljanja, te dobiva jedan bod ako je odabrao onu koja odražava zreliju religioznost. Njegov rezultat tako može varirati između 0 i 8.

PSIHOMETRIJSKE KARAKTERISTIKE

Kao što je već rečeno, skala je primijenjena do sada u tri nezavisne skupine studenata i odraslih, u kojima su se svi ispitanici izjasnili kao kršćani, dok su se na pitanje o svojoj vjerskoj orijentaciji uglavnom deklarirali kao vjernici (između 78% u skupini odraslih i 91% u drugoj skupini studenata). Oni koji su se deklarirali kao ateisti i agnosticici su, čini se, bez problema popunili ovu skalu, pa bi se možda moglo zaključiti da njezina primjenjivost nije ograničena samo na vjernike. Dok je broj ateista i agnostika bio suviše mali za provedbu zasebnih analiza u ovim podskupinama, njihova usporedba s podskupinom vjernika pokazala je da u sva tri uzorka imaju, u prosjeku, značajno veći rezultat na ovoj skali od vjernika (svi $p < .001$), što bi – barem u slučaju agnostika – govorilo u prilog valjanosti ove skale kao mjere odnosa prema religiji,

sukladno četvrtom i petom stadiju Fowlerova modela. Premda rezultati nekih daljnjih analiza (npr. korelacije s autoritarnošću i nekim drugim mjerama religioznosti) nisu bitno varirali ovisno o tome jesu li uključeni podaci svih ispitanika ili samo vjernika, čini se da prisutnost većeg broja ispitanika koji nisu vjernici može voditi ne samo pomaku prosječnih rezultata prema višim vrijednostima nego i povećati vjerojatnost dobivanja bimodalne distribucije. Prije prikaza rezultata tih analiza, navest ćemo nekoliko podataka o homogenosti ove skale.

Sukladno već spomenutoj racionalni u konstrukciji ovog instrumenta, rezultati analize čestica i latentne strukture ove skale pokazuju da njezine čestice doista tvore jednodimenzionalni niz. Jednodimenzionalne solucije, koje su izlučene u eksploratornim faktorskim analizama pod modelom zajedničkih faktora, objašnjavaju između 30% (odrasli) i 35% (studenti II) varijance njezinih čestica, a vrijednosti Cronbachova alpha koeficijenta (v. tablica 1) mogu se, barem u skupinama studenata, smatrati zadovoljavajućim. U skupni odraslih dobivena je nešto niža pouzdanost tipa unutarnje konzistencije, što bi se vjerojatno moglo pripisati i dobnoj heterogenosti ove skupine ispitanika.

Tablica 1. Neki osnovni deskriptivni statistici Skale zrelosti religioznosti u skupinama studenata i odraslih

Uzorak	N	M	Raspon	SD	Alpha
Studenti I (18-35 godina, M=20.2, SD=2.381)	278	3.6	0 - 8	2.123	.70
Studenti II (18-37 godina, M=20.0, SD=3.344)	118	4.1	0 - 8	2.166	.73
Odrasli (32-72 godina, M=47.8, SD=11.261)	154	4.7	0 - 8	2.093	.65

Uz podatke o pouzdanosti, u tablici 1 navedeni su i neki osnovni deskriptivni statistici, koji su dobiveni u ove tri skupine ispitanika. Kao što se može vidjeti, u sve tri primjene raspon individualnih rezultata jednak je teoretskom rasponu, a prosječni rezultat pada po sredini tog raspona. Kolmogorov-Smirnovljevi test pokazao je da u

skupinama studenata dobivene distribucije ne odstupaju statistički značajno od normalne, dok je u skupini odraslih dobivena zapravo bimodalna distribucija. Pritom se jedan dio rezultata grupira oko sredine teoretskog raspona, a drugi oko maksimalnog rezultata na ovoj skali. Uzrok tome je u već spomenutoj činjenici da su u ovom uzorku bili relativno zastupljeniji ispitanici koji sebe zapravo smatraju ateistima ili agnosticima (18% naspram 1-2% u uzorcima studenata). Nakon isključivanja ove podskupine, distribucija više nije značajno odstupala od normalne.

U konstruktnoj validaciji skale ispitane su njezine korelacije sa Skalom religioznih stavova (koja nezavisno mjeri religioznost pojedinih stadija u Fowlerovu modelu), Skalom stava prema kršćanstvu, te sa samoprocjenama različitih aspekata vlastite religioznosti, poput važnosti religije u svakodnevnom životu, interesa za religiju, sudjelovanja u vjerskim obredima, čestine molitve itd. U analizama povezanosti sa Skalom religioznih stavova, koja je primijenjena u prvoj skupini studenata i u skupini odraslih, dobivene su značajne negativne povezanosti ove skale sa subskalama mitsko-doslovne vjere (-.38 kod studenata i -.28 kod odraslih) i sintetičko-konvencionalne vjere (-.65 kod studenata i -.50 kod odraslih), te pozitivne povezanosti sa subskalama individuirajuće-refleksivne vjere (.59 kod studenata i .58 kod odraslih) i povezujuće vjere (.53 kod studenata i .38 kod odraslih) (svi $p < .05$). S obzirom na to da su oba instrumenta konstruirana na osnovi istog modela zrelosti religioznosti, ovaj obrazac povezanosti govori u prilog konvergentnoj valjanosti Skale zrelosti religioznosti. Korelacije s Francisovom Skalom stava prema kršćanstvu, koja je primijenjena u obje skupine studenata, te s procjenama čestine sudjelovanja u crkvenim obredima i molitve izvan obreda dosljedno su značajne i negativne (svi $p < .05$), što pokazuje da zrelost religioznosti pojedinca, kako ju mjeri ova skala, zapravo reflektira manje pozitivan (što ne mora značiti i negativan!) stav prema kršćanstvu i manje izraženo "practiciranje vjere". Treba napomenuti da je sličan obrazac korelacija dobiven u analizama na cijelom uzorku kao i u podskupinama vjernika, dok su se negativne povezanosti ove skale s procjenama interesa za religiju i važnosti religije u svakodnevnom životu pokazale značajnima ($p < .05$) samo u cijelom uzorku.

Mimo povezanosti s drugim mjerama religioznosti, u validaciji ove skale analizirane su, između ostalog, i njezine povezanosti s Altemeyerovom Skalom desne

autoritarnosti, te sa Skalom opraštanja, koju je kao mjeru generalne tendencije opraštanja drugima konstruirala autorica ovog priloga. Sukladno ranije spomenutom nalazu Leaka i Randalla (1995), dobivene su značajne negativne korelacije s Altemeyerovom skalom (-.57 kod studenata i -.41 kod odraslih), koje su u skladu s već spomenutim zapažanjem da su karakteristike zrele religioznosti, općenito i na način na koji su definirane na ovoj skali, inkompatibilne sa, za autoritarne pojedince tipičnom, vjerskom ortodoksnošću i fundamentalizmom (v. Altemeyer, 1996). Kako zrela religioznosti uključuje također i opću sklonost oprostima (v. Ćorić, 1998), ne iznenađuje podatak da je ova skala također u relativno slaboj (oko .25), ali značajnoj pozitivnoj korelaciji sa Skalom sklonosti opraštanja ($p < .05$).

Konačno, treba istaknuti da ni u jednoj od ovih skupina nije bilo statistički značajne razlike u prosječnim rezultatima muških i ženskih ispitanika, niti značajne povezanosti s dobi ispitanika (svi $p > .05$).

Sljedeći niz od osam parova tvrdnji izražava različita gledanja na religioznost. Pročitajte ih pažljivo i u svakom paru izaberite (*zaokružite*) onu tvrdnju (A ili B) koja više odgovara Vašem mišljenju.

1.

A) Potpuno ili gotovo potpuno vjerujem učenju svoje crkve.

B) Ne slažem se s crkvom u mnogim područjima moje vjere.

2.

A) Mislim da samo moja vjera nudi potpuni uvid u to što Bog želi od nas i kako bismo ga trebali štovati.

B) Iako moja vjera ima dosta toga za ponuditi, mislim da i druge religije mogu pružiti važne vjerske spoznaje.

3.

A) Vrlo mi je važno da kritički preispitujem svoja religiozna vjerovanja i vrijednosti.

B) Vrlo mi je važno da prihvaćam religiozna vjerovanja i vrijednosti moje crkve.

4.

A) Moja religiozna orijentacija je prvenstveno rezultat mojih vlastitih nastojanja da razumijem Boga.

B) Moja religiozna orijentacija prvenstveno je rezultat učenja moje obitelji i crkve.

5.

A) Ne smeta mi da sam izložen drugim religijama; svaka od njih može imati ponešto što mi može biti korisno i što me može obogatiti.

B) Ne vidim svrhe ni smisla u tome da se izlažem drugim religijama; ne vjerujem da u njima ima nečeg što bi mi moglo biti korisno ili me obogatiti.

6.

A) U razvoju mojih religijskih razmišljanja i uvjerenja bilo je nekih neizbježnih razlika i neslaganja s razmišljanjima i uvjerenjima moje obitelji ili prijatelja.

B) U razvoju svojih religijskih razmišljanja i uvjerenja nisam zapravo nikad imao razmimoilaženja s razmišljanjima i uvjerenjima moje obitelji ili prijatelja.

7.

A) Vrlo mi je važno da moja vjerska uvjerenja budu jednaka uvjerenjima mojih roditelja.

B) Nije mi najbitnije da moja vjerska uvjerenja budu jednaka uvjerenjima mojih roditelja.

8.

A) Religiozna tradicija i uvjerenja uz koje sam odrastao su mi vrlo važni i ne trebaju promjene.

B) Religiozna tradicija i uvjerenja uz koje sam odrastao su sve manje važna za moju religioznost.

Ključ za bodovanje: Na svakoj čestici ispitanik dobiva 1 bod ako je zaokružio onu tvrdnju koja odražava relativno zrelije poimanje religioznosti. To su tvrdnje pod A) na česticama br. 3, 4, 5 i 6, te tvrdnje pod B) na česticama br. 1, 2, 7 i 8.

LITERATURA

- ALTEMEYER, B. (1996). *The authoritarian specter*. Cambridge: Harvard University Press.
- ĆORIĆ, Š. Š. (1998). *Psihologija religioznosti*, Jastrebarsko: Naklada Slap.
- FOWLER, J. W. (1981). *Stages of Faith: The Psychology of Human Development and the Quest for Meaning*. San Francisco: Harper.
- FRANCIS, L. J., LEWIS, J. M., PHILIPCHALL, R., BROWN, L. B., LESTER, D. (1995). The internal consistency reliability and construct validity of the Francis scale of attitude toward Christianity among undergraduate students in the UK, USA, Australia and Canada, *Personality and Individual Differences*, **19**, 949-953.
- LEAK, G. K., RANDALL, B. A. (1995). Clarification of the Link Between Right-Wing Authoritarianism and Religiousness: The Role of Religious Maturity, *Journal for the Scientific Study of Religion*, **34**, 245-252.
- POPOVIĆ, A. (2003). Autoritarnost i različiti pokazatelji religioznosti kod studenata. *Diplomska radnja*, Odjel za psihologiju Sveučilišta u Zadru.
- TADIĆ, S. (1998). Religiozno iskustvo - neistraživana i/ili neistraživa dimenzija religije i religioznosti, *Društvena istraživanja*, **35**, 359-373.

UPITNIK AUTOMATSKIH MISLI – UPAM

Adaptirale: Ana Proroković i Sandra Zelić

Priredile: Ana Proroković i Anita Vulić-Prtorić

1. Teorijska osnova

Automatske misli predstavljaju kognitivne procese specifične za osobe sklone depresiji. Ovaj konstrukt nastao je u okviru Beckove kognitivne teorije i terapije depresije (1979). Beck opisuje automatske misli kao jedan oblik unutrašnjeg govora. Kada su te misli negativne, one postaju presudne za javljanje, razvoj i održavanje različitih psihičkih poremećaja poput depresije, anksioznosti, opsesivno-kompulzivnog poremećaja, fobija i sl. Automatske misli su posebno važne u objašnjenju depresije jer ograničavaju kapacitet pažnje koji je dijelom usmjeren na misli o vlastitoj bezvrijednosti i neadekvatnosti.

Automatske misli određenog sadržaja povezuju se u tzv. *pravila* ili *pretpostavke* koje nastaju na osnovi prethodnog iskustva iz kojeg se izvlače zaključci o sebi i okolini. Više sličnih pretpostavki asocira se u pamćenju tvoreći tzv. *kognitivni set*, a cjelokupna kognitivna organizacija čini kognitivnu strukturu višeg reda- tzv. *kognitivnu shemu*.

Jedan od najpoznatijih i najčešće korištenih instrumenata za procjenu negativnih automatskih misli povezanih s depresijom je *Upitnik automatskih misli* (Automatic Thoughts Questionnaire – ATQ) autora Hollona i Kendalla (1980). Upitnikom se mjeri učestalost javljanja automatskih negativnih misli, a dosadašnja primjena na različitim kliničkim i nekliničkim skupinama odraslih ispitanika pokazala je zadovoljavajuće metrijske karakteristike.

Upitnik automatskih misli (UPAM) Hollona i Kendalla preveden je na hrvatski jezik, nezavisno su ga prevele tri stručne osobe, te je nakon toga postignut konsenzus u prijevodu. Nakon toga, upitnik je primjenjen na 133 ispitanika koja nisu klinički tretirana, te 32 ispitanika s dijagnozom depresije, ambulatno tretirana. Upitnik se sastoji od 30 tvrdnji koje opisuju negativne automatske misli, a ispitanici procjenjuju frekvenciju navedenih misli *tijekom prošlog tjedna*. Procjena se vrši na skali od 5

stupnjeva pri čemu 1 označava *Nikad*, a 5 *Uvijek*. Ukupan rezultat računa se kao zbroj procjena na svim česticama (jednostavna aditivna linearna kombinacija).

2. Psihometrijske osobine

Osjetljivost upitnika i osnovni deskriptivni parametri

Tablica 1. Osnovni deskriptivni parametri upitnika UPAM adaptiranog za primjenu na hrvatskom jeziku

	Cijeli uzorak (N=165)	Neklinički uzorak (N=133)	Klinički uzorak (N=32)
<i>Aritmetička sredina</i>	56,72	50,10	84,25
<i>Standardna devijacija</i>	21,89	14,30	26,35
<i>Raspon</i>	30-136	30-105	40-136
<i>Relativni raspon</i>	0,88	0,62	0,80
<i>Ferguson δ</i>	1	0,99	0,99
<i>K-S test normalnosti distribucije</i>	D=0,18, p<0,01	D=0,16, p<0,01	D=0,81, p<0,20

Iz osnovnih deskriptivnih parametara navedenih u Tablici 1 može se uočiti da je diskriminativnost UPAM upitnika dosta dobra za sva tri uzorka ispitanika, s tom razlikom da je na ukupnom uzorku i nekliničkom uzorku distribucija rezultata očekivano pozitivno asimetrična (većina ispitanika postiže relativno niske rezultate na upitniku).

Pouzdanost upitnika

Hollon i Kendall (1980) su na uzorku studenata utvrdili visoku pouzdanost UPAM upitnika tipa unutarnje konzistencije (Cronbach alpha je iznosio 0.96). Harrel i Ryon

(1983) za skupinu depresivnih pacijenata navode koeficijente unutarnje konzistencije (Cronbach alpha) od 0.91 do 0.94, a za skupinu nedepresivnih pacijenata od 0.87 do 0.91.

UPAM upitnik, adaptiran za primjenu na hrvatskom jeziku i primjenjen na različitim uzorcima ispitanika, također pokazuje dosta visoku unutarnju konzistentnost (Tablica 2.)

Tablica 2. Parametri pouzdanosti upitnika UPAM adaptiranog za primjenu na hrvatskom jeziku

	Cijeli uzorak (N=165)	Nekliničk i uzorak (N=133)	Klinički uzorak (N=32)
<i>Cronbach alpha</i>	0,96	0,93	0,96
<i>Spearman-Brownov koeficijent</i>	0,97	0,95	0,95
<i>Prosječna korelacija između čestica</i>	0,51	0,35	0,46

Valjanost

a) Faktorska valjanost

Hollon i Kendall (1980) navode da se UPAM upitnik bazira na četiri osnovne facete depresivnosti: 1. *Osobna prilagodba i želja za promjenom*, 2. *Negativno samopoimanje*, 3. *Nisko samopoštovanje* i 4. *Odustajanje, bespomoćnost*. Međutim, ne navode empirijske potvrde koje bi opravdale četverofaktorsku strukturu upitnika, a ukupan rezultat tretiraju kao jednostavnu aditivnu kombinaciju svih čestica.

Faktorska struktura upitnika (na uzorcima hrvatskih ispitanika) provjerena je eksploratornom faktorskom analizom (metoda zajedničkih faktora uz Varimax rotaciju i Kaiser-Guttmanov kriterij ekstrakcije faktora). Za cijeli uzorak dobivena su tri, a neklinički četiri faktora. S obzirom na to da su dobiveni faktori bili uglavnom neinterpretabilni, provedena je faktorska analiza s ograničenjem na jedan faktor. Ovom

analizom utvrđeno je postojanje jednog generalnog faktora na kojem su sve čestice osim jedne (čestica rb.7) imale visoka zasićenja (većina iznad 0,70).

b) Konvergentna valjanost

Hollon i Kendall (1980) navode statistički značajne korelacije između rezultata na UPAM upitniku i rezultata na Beckovoj skali depresije, te rezultata na subskali depresije MMPI upitnika.

Za provjeru konvergentne valjanosti upitnika primjenjenog na hrvatskom uzorku ispitanika izračunate su korelacije između rezultata na UPAM upitniku i ukupnih rezultata na Skali depresivnosti D-92. Dobivene su statistički značajne, pozitivne korelacije za sva tri uzorka, što znači da oni ispitanici koji postižu visok rezultat na upitniku, postižu ujedno i visok rezultat u Skali depresivnosti ($r=0.80$, $r=0.58$ i $r=0.86$).

c) Konkurentna valjanost

Hollon i Kendall (1980) nalaze da rezultati na UPAM upitniku dobro diskriminiraju depresivne i nedepresivne ispitanike ($p<0.001$), a slične nalaze su dobili Harrell i Ryon (1983) koji navode značajne razlike između depresivnih pacijenta i nedepresivnih pacijenata koji imaju dijagnozu drugih psihopatoloških poremećaja.

Na hrvatskom uzorku ispitanika, također se pokazalo da rezultati na UPAM upitniku dobro diskriminiraju depresivne (klinički uzorak) i nedepresivne ispitanike (neklinički uzorak). Razlika između dviju distribucija bila je značajna na razini od 1% (K-S test, $Kd=21$, $p<0.01$).

Dobiveni rezultati pokazuju da adaptirani Upitnik automatskih misli ima zadovoljavajuću osjetljivost, pouzdanost i konstruktnu valjanost, te da se može preporučiti njegova primjena na našoj populaciji.

UPAM upitnik automatskih misli

Dolje su navedene tvrdnje o mislima koje se ljudima “vrte po glavi”. Molimo Vas da pročitate svaku misao i procijenite koliko često, i da li uopće, Vam je ta misao padala na pamet tijekom prošlog tjedna. Nakon što ste pažljivo pročitali tvrdnju, zaokružite odgovarajući broj. Brojevi imaju sljedeća značenja:

1-NIKAD 2-PONEKAD 3-UMJERENO ČESTO 4-ČESTO 5-UVIJEK

	nikad	ponekad	umjereno često	često	uvijek
1. Ne mogu se uklopiti u svakodnevni život.	1	2	3	4	5
2. Ne osjećam se dobro.	1	2	3	4	5
3. Zašto nikad ne uspijevam?	1	2	3	4	5
4. Nitko me ne razumije.	1	2	3	4	5
5. Iznevjerio(la) sam ljude.	1	2	3	4	5
6. Mislim da ne mogu dalje.	1	2	3	4	5
7. Volio(la) bih da sam bio(la) bolja osoba.	1	2	3	4	5
8. Tako sam slab(a).	1	2	3	4	5
9. Moj život se ne odvija onako kako ja to želim.	1	2	3	4	5
10. Razočaran sam(a) u sebe.	1	2	3	4	5
11. Ništa mi više ne čini dobro.	1	2	3	4	5
12. Ne mogu više podnijeti ovo stanje.	1	2	3	4	5
13. Ne mogu se pokrenuti.	1	2	3	4	5
14. Što sa mnom nije u redu?	1	2	3	4	5
15. Volio(la) bih da sam bio(la) negdje drugdje.	1	2	3	4	5
16. Ne mogu se sabrati.	1	2	3	4	5
17. Mrzim sebe.	1	2	3	4	5
18. Osjećam se bezvrijedno.	1	2	3	4	5
19. Volio(la) bih jednostavno nestati.	1	2	3	4	5
20. Što mi se to događa?	1	2	3	4	5
21. Ja sam gubitnik(ca).	1	2	3	4	5
22. Moj život je zbrka.	1	2	3	4	5
23. Ja sam pogreška.	1	2	3	4	5
24. Nikad neću uspjeti.	1	2	3	4	5
25. Osjećam se bespomoćno.	1	2	3	4	5
26. Nešto se treba promijeniti.	1	2	3	4	5
27. Mora da nešto sa mnom nije u redu.	1	2	3	4	5
28. Moja budućnost je bez nade.	1	2	3	4	5
29. Ništa nije vrijedno truda.	1	2	3	4	5
30. Ništa ne mogu dovršiti.	1	2	3	4	5

LITERATURA

BECK, A.T., RUSH, A.J., SHAW, B.F., EMERY, G. (1979). *Cognitive Therapy of Depression*. New York: The Guilford Press.

HOLLON, S.D., KENDALL, P.C. (1980). Cognitive self-statements in depression: development of an automatic thoughts Questionnaire. *Cognitive Therapy and Research*, **4**, 383-395.

KENDALL, P.C., WATSON, D. (1989). *Anxiety and Depression: Distinct and Overlapping Features*, San Diego: Academic Press.

NETEMEYER, R.G., WILLIAMSON, D.A., BURTON, S., BISWAS, D., JINDAL, S., LANDRETH, S., MILLS, G., PRIMEAUX, S. (2002), Psychometric properties of Shortened versions of the Automatic Thoughts Questionnaire, *Educational and Psychological Measurement*, Vol.62. No.1, 111-129.